

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

SPIŠY SJS
6 / 2 0 0 8

ISBN 80-967574-9-0

Vincent Blanár

**Vlastné meno vo svetle
teoretickej onomastiky**

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Vydala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV
Rediguje SLAVOMÍR ONDREJOVIČ.
Suplement 6

Recenzent
PhDr. Milan Majtán, DrSc.

Technické spracovanie VLADIMÍR RADIK

Tlač OFPRINT

Náklad 300 ks

© Vincent Blanár, SJS pri SAV 2008

ISBN 80-967574-9-0

OBSAH

Predslov (Slavomír Ondrejovič)	7
1. Úvodom.....	9
1. 1. Dvojaká povaha vlastného mena. Náuka o vlastných menách. ...	9
1. 2. Vedecko-bádateľské postupy a metódy onomastického výskumu.....	11
1. 3. Krátky pohľad na výskum vlastného mena vo vývine filozofického a jazykovedného myslenia	12
1. 4. K vymedzeniu paradigmy teoretickej onomastiky. (Otázky a problémy).....	16
2. 1. Lingvistický a onomastický status vlastného mena	19
2. 2. Funkčný a systémový pohľad na onymiu	22
2. 3. Obsahová stránka onymického znaku	23
2. 4. Súvzťažnosť obsahovej a formálnej stránky onymického znaku	25
2. 5. Modelovanie v onomastike. K začiatkom modelovania vlastných mien	36
3. 1. Onymický systém a jeho realizácia v texte.....	40
3. 2. Onymia v spoločenskej komunikácii.....	44
3. 3. Pomenovacie normy v úradnom a neúradnom styku	47
3. 4. Využitie jazykových prostriedkov v sústavách vlastných mien ...	51
3. 5. Lexikografia vlastného mena.....	54
4. Závery. Od deskripcie k explanácii onymických javov a vzťahov	59
Literatúra	69

PREDSLOV

V 6. čísle Spisov Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV odtlačíme monografickú štúdiu prof. PhDr. Vincenta Blanára, DrSc., *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Tento autor sa už viac ako 60 rokov venuje výskumu vlastných mien a možno ho oprávnenne považovať za zakladateľa modernej slovenskej onomastiky. Predložená štúdia predstavuje v tomto kontexte súhrn a isté zavŕšenie jeho teoreticko-metodologických výkladov vedy o vlastných menách.

V práci nachádzame systematický výklad základných pojmov, ktoré autor vo svojej vedecko-výskumnej práci v onomastike používa, vymedzenie lingvistického a onomastického statusu vlastného mena. V. Blanár tu predstavuje svoj vlastný systémovo-funkčný pohľad na vlastné mená, oboznamuje nás s princípmi modelovania onymie s využitím jazykových prostriedkov v jednotlivých sústavách vlastných mien. Nájdeme tu výklady o jazykovej a gramatickej stránke vlastných mien, ale osvetľujú sa napr. aj onymické príznaky pragmaticko-komunikačnej povahy a upozorňuje sa na možnosti lexikografického spracúvania onymie.

Tento rukopis uverejňujeme s presvedčením, že poslúži slovenskej onomastike a prispeje k poznaniu stavu onomastického myslenia na Slovensku, ale že môže inšpirovať aj k ďalším diskusiám na tomto poli.

editor

18. apríla 2008

1. ÚVODOM

1. 1. Dvojaká povaha vlastného mena. Náuka o vlastných menách.

Vlastné meno je prvok slovnej zásoby daného jazyka, ktorý patrí aj do príslušného onymického podsystemu. Má teda dvojakú povahu. Vlastné mená sa tvoria (ako druhotný plán jazyka) na pozadí apelatívnej slovnej zásoby. Avšak pri ich tvorení a používaní v komunikácii sa neuplatňujú len zákonitosti apelatívneho jazykového kódu, ale aj špecifické zákonitosti vlastných mien. Pre postavenie vlastných mien v jazyku sú príznačné dve protichodné, ale vzájomne na seba pôsobiace tendencie: ustavičná interakcia vlastných mien s ostatnou slovnou zásobou a celým jazykovým systémom a zároveň stála polarizácia kategórie vlastných mien vo vzťahu k apelatívam. Interakcia vlastných mien s ostatnou slovnou zásobou súvisí so stále prebiehajúcimi procesmi onymizácie (apelatívum → proprium) a apelativizácie (proprium → apelatívum), s otvorenosťou onymie (spoločenský, historický, kultúrny i politický rozmer vlastných mien otvára širokú cestu napr. preberaniu exonym), ale predovšetkým so spoločenskými potrebami bežnej komunikácie. Polarizáciu vlastných mien v pomere k apelatívam teda podmieňuje osobitná povaha onymickej nominácie. Z tejto dvojakej súvzťažnosti vlastných mien vyplýva dvojaký status kategórie nomen proprium, a to lingvistický status a onomastický status. Tento fakt pokladám pre analýzu vlastných mien a vôbec pre metodologický postoj v onomastike za podstatný. Preto som po staršej charakteristike špecifika onomastiky (*das spezifisch Onomastische, spezifisches onomastisches*; porov. Blanár, 1969) rozšíril Kuryłowiczovo vymedzenie lingvistického statusu vlastného mena („*La position linguistique du nom propre*“, 1956) na lingvistický a onomastický status (Blanár, 1976, 1977). O týchto termínoch podrobnejšie v ďalších výkladoch.

Najstaršie záznamy vlastných mien, ktoré neraz predstavujú prvé historické dokumenty daného jazyka, oddávna pútalí pozornosť najmä bádateľov z okruhu spoločenských vied. Staršie predvedecké výklady vystriedali od začiatku 19. stor. historicko-filologické interpretácie, ktoré

sa zameriavali na odhalenie etymológie (odvodzovacích základov) mena. Etymologické analýzy priniesli dôležitý dokumentačný materiál predovšetkým pre sídliskovú históriu. Etymologický výskum vlastných mien dodnes tvorí prítlačivý bádateľský aspekt, hoci širokú problematiku tejto rozsiahlej vrstvy slovnej zásoby nevyčerpáva. Po 1. a najmä po 2. svetovej vojne si sústavný a organizovaný výskum vlastných mien vypracoval svoju metodiku a pomocná veda historických a iných spoločenských vied sa pretvára na samostatnú disciplínu (onomastiku), v ktorej prevažuje zložka jazykovedná (dlho pretrvával pozitivistický prístup) nad historickou a geografickou. Systematické spracúvanie troch základných okruhov vlastných mien (bionymá, toponymá, chrématonymá) vyžadovalo premyslieť primeranú onomastickú metodológiu a metodiku jednotlivých pracovných úsekov. Od 2. polovice 20. stor. sa začína budovať všeobecná onomastická teória. Onomastika sa etablovala ako relatívne samostatná disciplína jazykovedy so širokým prepojením na viaceré spoločenskovedné i prírodovedné disciplíny.

Spoločenská závažnosť onymie v komunikačnom styku i v štátnej administratíve podnietila rýchly rozmach onomastického výskumu, ktorý sa mohol oprieť aj o rozsiahle materiálové korpusy a o osvetľovanie aktuálnych problémov v odborných onomastických časopisoch. Do jeho rozvoja podnetne zasiahli pravidelné medzinárodné onomastické kongresy (prvý kongres bol v r. 1938 v Paríži) a pracovné konferencie organizované národnými onomastickými komisiami. (Slovenská onomastická komisia bola založená v r. 1964 na základe koncepcie onomastického výskumu na Slovensku V. Blanára.) Onomastika má svoju vrcholnú medzinárodnú organizáciu (*Comité international des sciences onomastiques*). Koncom 20. stor. a začiatkom 21. stor. vyšli niekoľké medzinárodné kompendiá, ktoré ukazujú, aké méty dosiahla súčasná onomastika; niektoré si priam postavili za cieľ prispieť k istému metodologickému zblíženiu, aby sa tak vytváral lepší predpoklad pre budúce porovnávacie syntézy (porov. *Reader zur Namenkunde* I (1989), II (1993), III 1, 2 (1996), IV (1994); *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik* I (1995), II (1996), *Registerband* (1996); *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia* I – II (2002 – 2003); *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*, 2004).

1. 2. Vedecko-bádateľské postupy a metódy onomastického výskumu

Vlastné mená sa skúmali a skúmajú z rozličných hľadísk. Vedecko-bádateľské postupy a metódy onomastického výskumu nemožno odtrhnúť od jazykovej povahy vlastných mien a od širokého vymedzenia onomastiky s rozsiahlymi interdisciplinárnymi spojeniami. Tomuto poňatiu onomastiky zodpovedá rozsah a komplexnosť používaných metód.

Základné metódy onomastiky (podobne ako lingvistiky – Čermák, 2001, s. 69 n.) sú deduktívno-empirickej povahy. Patrí sem metóda lingvistického opisu, analýza a klasifikácia. Tieto základné metódy sa sčasti osobitným spôsobom uplatňujú pri jednotlivých metodických postupoch používaných pri aspekte deskriptívnom, historicko-porovnávacom, typologickom a areálovom. Povaha rozličných tried vlastných mien vtlača používaným metódam a bádateľským postupom osobitnú pečať. Medzi najčastejšie používané metodické postupy patria: analýza formálnej stavby mien; klasifikácia onymie (podľa rozličných princípov; typy pomenovaných objektov, formálne ukazovatele, chronologické a genetické hľadiská a i.); textologická analýza; etymologická analýza; štatistická analýza; stratigrafická analýza; vymedzenie onymických areálov; onomastické kartografovanie; zisťovanie onomastických generálií (onomastické zákonitosti späté s kultúrou; vlastné meno – jazyk – kultúra) (porov. Superanskaja et al., 1986, s. 198 n.).

Existenčným poľom onymie a onymických sústav je spoločenská komunikácia. Preto jednou zo základných úloh onomastiky je výskum spoločenského fungovania vlastného mena. Spoločenské fungovanie vlastných mien osvetľuje pragmatický (a blízky socioonomastický) aspekt. Pre niektoré procesy spoločenského fungovania vlastných mien nie sú natoľko charakteristické exaktné pravidelnosti ako skôr individuálne postoje, konvencie, tradície. Namiesto deduktívno-empirických výkladových postupov je v takýchto prípadoch na mieste štatistické vyhodnocovanie vývinových tendencií kvantitatívnymi metódami (porov. Debus, 1995, s. 345 n.) Kvantitatívne a kvalitatívne metódy sú tu navzájom prepojené. Výskum státisícových, ba miliónových súborov exaktnými kvantitatívnymi metódami (v ostatnom čase čoraz významnejšie miesto má počítačová technika) umožňuje prehlbenejšie poznanie a detailnejšiu analýzu materiálovej bázy a hlbšia vedecká analýza poskytuje zas lepšie predpoklady na cieľavedomejšie zamerané heuristické programy.

Uvedené bádateľské metódy uplatňujeme v rámci celkového metodologického prístupu, ktorý implikuje lingvistický a onomastický status vlastného mena. Základné otázky onomastiky, ako je povaha vlastného mena, onymický význam a obsah, onymické funkcie, onymický systém a jeho fungovanie v spoločenskej komunikácii, rieši všeobecná jazykoveda, teória komunikácie a teória onomastiky. Všeobecná metodológia zahŕňa také okruhy otázok, ako je semiotický aspekt onomastiky (vlastné meno – jazykový znak *sui generis*), metóda systémovej analýzy a štruktúrnej organizácie vlastných mien, rekonštrukcia modelovej platnosti onymických znakov.

Informačný a bádateľský tok (fakty, metódy, koncepcie) sa teoretickými zovšeobecneniami (poznatie onymických (mikro)systémov) neuzatvára. Paralelný výskum realizácie a fungovania systémov v bežnej komunikácii umožňuje sledovať ich dynamiku a vývinové vzťahy a prináša nové podnety na prehĺbené poznanie obidvoch vnútorne spätých stránok tohto zložitého bádateľského fenoménu. Reálne vlastné mená ako prvky onymického systému a dynamická štruktúra onymického systému – jeho realizácia v spoločenskej komunikácii – predstavujú bádateľský priestor, v ktorom sa pohybuje naše vedecké poznávanie.

1. 3. Krátky pohľad na výskum vlastného mena vo vývine filozofického a jazykovedného myslenia

Prvé predstavy o vlastnom mene sa v európskom myslení vytvárali u starogréckych filozofov. Na niektoré rozdiely medzi apelatívami a propriami v rámci kategórie NOMEN poukázal už Aristoteles. Odlíšil individuá od všeobecných mien; postrehol, že pri vlastných menách sa oslabuje význam ich apelatívnych zložiek. Vlastné meno ako osobitnú jazykovú kategóriu vymedzili stoici Chrysippos a Diogenes Babylonský (2. – 1. stor. pr. Kr.) a podali aj prvú definíciu vlastných mien. Vlastné meno označili termínom *ὄνομα*. Stoici vymedzili termín vlastné meno ako označenie individua, ktoré má istý význam stelesnený v jeho špecifických vlastnostiach („individuové lekton“). Pri apelatívach ide o všeobecné atribúty, pri vlastných menách o individuové atribúty. Semiotické chápanie vlastného mena má svojho iniciátora v Auréliovi Augustínovi, ktorý anticipoval problematiku komunikácie, premyslel prvú znakovú teóriu a formuloval pozoruhodnú definíciu znaku. Prvými filológmi a literárnymi kritikmi boli alexandrijskí učitelia. Alexandrijskí gramatici skúmali formálnu štruktúru jazyka nezávisle od potrieb logiky a budovali lin-

gvistický metajazyk. Zavŕšením helenistického výskumu hláskoslovnia a morfolologickej problematiky je Τεχνή γραμματική Dionýsia Thraka (170 – 90 pred Kr.). V jeho gramatike sa po prvý raz vymedzuje vlastné meno: „Vlastné meno je znakom individuovej podstaty, ako napr. *Homér* či *Sokrates*. Všeobecné mená sú znakmi všeobecnej podstaty, napr. *človek*, *kôň*.“ Medzi najplyvnejších rímskych gramatikov patrí Aelius Donatus (okolo r. 350 po Kr.) Donat adaptoval Thrakovo *Techné grammatiké* z hľadiska latinského jazykového systému. Jeho definícia vlastného mena predstavuje zavŕšenie antickej definície propria: „Meno je ohybný slovný druh, ktorý označuje vec individuálne alebo spoločne; individuálne ako napr. *Rím*, *Tiber*; spoločne ako *mesto*, *rieka*.“ Podobne ako v antike ani v stredoveku sa komplexné poňatie vlastného mena nevypracovalo, ale najmä modisti formulovali viaceré myšlienky, ktoré rozvíja novodobá filozofia, logika i onomastika. *Viliam z Conches* anticipuje millovsko-kripekovskú koncepciu vlastného mena ako čisto referujúcej značky bez významu. Podľa *Viliama z Conches* vlastné meno odkazuje na individuálnu substanciu bez toho, že by malo svoj špecifický význam. Oproti tomu *Tomáš z Erfurtu* prehýbil staršie poňatie vlastného mena a ako jeden z prvých mysliteľov odvodzuje povahu proprií od osobitných charakteristík individuí (t. j. onymických objektov). Niektorými myšlienkami je blízky novodobým filozofickým a logickým názorom na vlastné mená *Viliam Occam*, keď chápal vlastné mená ako konvenčné, čisto referujúce značky (podrobnejšie Haraj, 2006).

Tak ako v antike a stredoveku, aj v novoveku filozofi a logici skúmajú izolované vlastné mená, a nie ako prvky príslušných onymických sústav. Kategórie vlastných mien vymedzujú príúzkou; neanalyzujú sa ani všetky základné triedy vlastných mien (napr. chrématonymá, súbory neúradných mien) a neberú sa do úvahy rozsiahle vrstvy deskriptívnych mien (porov. napr. toponymá *Pod brehom*, *Hlboké*, prezývky *Trpaslík*, *Buchta*). Povaha vlastných mien sa chápe zjednodušene ako „vyčleňovanie individuí“ (Zouhar, 2004, s. 67), a nie ako vyčleňovanie individuí v rámci *danej triedy* (na túto nie zanedbateľnú okolnosť poukazuje u nás už L. Štúr v *Nauke reči slovenskej*, 1846), nehovoriac o tom, že dôsledky spoločensky podmienenej identifikácie // diferenciácie druhových jednotlivín sa nesledujú v ich jazykovej rozmanitosti. Tieto disciplíny si vypracovali, pravdaže, vlastnú metodológiu a terminologický aparát. Z hľadiska filozofie sa osvetľuje napr. stále otvorená problematika obsahovej (významovej) stránky vlastného mena. Sústavná pozornosť sa venuje teórii referencie, ktorá patrí medzi ústredné pojmy filozofie jazy-

ka a analytickej filozofie; akt zavedenia mena („krstanie“) sa skúma v kauzálnej sieti procesu pomenúvania atď. Tieto výskumy sú v mnohom podnetné a prínosné, ale celkovo sa nemôžu prekryvať s výsledkami, ku ktorým dospela súčasná onomastika, ktorá zameriava svoj výskum na analýzu formálnej a obsahovej stránky onymického znaku, onymických mikrosystémov a ich spoločenského fungovania. Uvedme príklad. Formálna logika odlišuje vzhľadom na spôsob existencie referenta (onymického objektu) pravé vlastné mená, nevlastné a prázdne vlastné mená. (Podrobnejšie o Russelovej a Wittgensteinovej teórii pravých (t. j. logických) vlastných mien porov. Zouhar, 2004, s. 212 n.) Ich vymedzenie pojmu *vlastné meno* sa nezhoduje s jazykovedným poňatím.

Medzi teoretické otázky, ktorými filozofia jazyka výrazne ovplyvnila výskum vlastných mien, patrí problematika ich významu. Azda najväčšiu úlohu zohrali myšlienky J. S. Milla (polovica 19. stor.) a S. Kripkeho (2. pol. 20. stor.). Mill zdôvodňoval názor, že vlastné meno je značka bez významu, etiketa, ktorú v našej myslí spájame s predstavou pomenovaného predmetu. Vlastné mená neobsahujú nijaké atribúty, ktoré by definovali pomenovaný predmet. Majú iba denotáciu a nemajú konotáciu. Takéto chápanie sa prijíma i v logickej sémantike (u nás porov. napr. Gahér, 2006; Zouhar, 2004); do millovskej tradície sa včleňujú novšie onomastické príspevky J. Dolníka (1995, 1998). Pomerne veľkú popularitu získal neskôr S. Kripke (1972) svojou charakteristikou vlastných mien ako rigidných designátorov. Bezprostredná rigidná referencia existuje vo všetkých možných svetoch. Vlastné mená môžu v subjekt-predikátovej vete plniť len úlohu subjektu, sú nedeskriptívne a rigidne referujú (p. aj Zouhar, 2004). Keď Kripke podľa Milla (podobne Zouhar, 2004, s. 66) hovorí, že predmet nemusí mať nijaké špecifické vlastnosti, aby mohol byť priradený nejakému menu, vzťahuje sa to len na spomenuté úzko vymedzené propriá, s ktorými sa obvyčajne stretáme u filozofov jazyka a logikov. Vzhľadom na referenciu výrazov v rôznych možných svetoch, vzhľadom na spôsob referovania a povahu referentov výrazov možno vymedziť tieto druhy singulatívnej referencie: absolútna a relatívna bezprostredná rigidná referencia, absolútna a relatívna sprostredkovaná nerigidná referencia (Zouhar, 2004, s. 75 – 77). Kripkeho myšlienka, že všetci hovoriaci chápu vlastné mená – rigidné designátory ako znaky, ktoré inštitučne upevnené určujú len istý objekt, je pomerne blízka formulácii pragmatického príznaku <ustálenie administratívno-právnym a užším spoločenským úzom>, ktorý som vymedzil

z interne onomastického hľadiska – pravda, popri ďalších onomastických príznakoch – v mojich starších prácach (Blanár, 1945, 1950).

Oproti tomu J. O. Jespersen (podobne ako M. Bréal a iní) dôvodí, že vlastné mená ako pomenovacie triedy o jednom prvku musia mať v kontexte omnoho väčší súbor sémantických atribútov ako apelatíva; „význam“ vlastného mena v kontexte je vždy špeciálnejší ako význam apelatívnych slov. K podobnému hodnoteniu dospel E. Hansack (Hansack, 1990, 2004): množina príznakov, ktoré indikujú význam vlastného mena, je „na rovine pojmov teoreticky nekonečná“. Hansack vychádza z prírodovedných pozícií; odmieta riešenie z filozofického hľadiska. Chápe prirodzený jazyk ako jazykový programátor na dosiahnutie efektov vo vedomí. Kľúč k podstate jazyka a tiež mien vidí v jazykovom spracovaní dát (informačnej množiny) mozgom (v myslení): vlastné meno predstavuje informačnú množinu o pomenovanom predmete, ktorá sa nepridáva k onymickému objektu, ale vytvára vedenie o onymickom objekte. Hansack vidí „jediný základný rozdiel“ medzi apelatívmi a propriami v tom, že propriá ako prvky jednoelementových tried označujú len jeden objekt (individuum), kým apelatíva označujú prvky z viacelementových tried. Ostatné rozdiely odvodzuje z tohto vymedzenia. Jazykové znaky sú nosiče informačnej množiny, iba poukazujú na „významy“, sú teda unilaterálne. Vedenie o onymickom objekte je podnetná myšlienka, ktorá nás približuje k postihnutiu „obsahovej“ stránky vlastného mena (p. aj Blanár 1996 a inde), ale celú problematiku „obsahu“ vlastného mena ešte nerieši. K niektorým Hansackovým výkladom sa vrátim v ďalšej časti štúdie.

Viacerí filozofi a jazykovedci však hľadajú „tretiu“ cestu medzi týmito dvoma protichodnými stanoviskami. Vyzdvihuje sa myšlienka, že v obsahu vlastných mien treba predpokladať existenciu nejakých pojmových prvkov, významových príznakov, pretože „bez kategoriálnych a pojmových prvkov by mená neboli vhodné na označovanie ničoho skutočného“ (Walther, 1973). Do diskusie o otázke, či je alebo nie je referencia sprostredkovaná, výrazne zasiahol G. Frege (*Über Sinn und Bedeutung*, 1892). Frege (a iní) predpokladá, že aj v prípade vlastných mien treba pri určovaní referenta výrazu zapojiť jeho sémantický obsah. Základnú myšlienku referencie (tzv. fregeovská téza) formuloval Frege takto: Referent výrazu (v možnom svete a čase) je určený sémantickým obsahom výrazu, a teda a) každý výraz môže nadobudnúť referent len vtedy, keď má sémantický obsah a je súčasťou určitého jazyka; a b) teória referencie pre výrazy určitej kategórie predpokladá, že pre výrazy

tejto kategórie už existuje teória sémantického obsahu (p. Zouhar, 2004, s. 85, ktorý však fregeovskú tézu odmieta).

Na okraj tejto diskusie o význame vlastného mena nateraz kladiem len otázku z jazykovedného hľadiska: Možno sa stotožniť s názorom, že vlastné mená, ako *Pod brehom*, *XY Predný*, *Medved'*, *Štátna banka slovenská*, pole *Kde Golibu zabilo* sú nedeskriptívne a referujú bezprostredne? – Podľa J. Searla (1969) označovacia funkcia mena sa opiera o zväzok významových príznakov. – E. M. Christoph (1985, 1986, 1987) sa usiluje vymedziť inventár onymických príznakov (onóm) v rámci všeobecných sémantických príznakov, pravda, bez zreteľa na daný onymický systém. – So zaujímavými výkladmi sa stretne u F. Debusa (1985, s. 54 – 61). V súlade so svojím pragmatickým aspektom vychádza Debus z predpokladu, že vlastné mená na rozdiel od apelatív nemajú (systémový) lexikálny význam. Za jadro vlastného mena pokladá jeho referenciu a zásadne kontaktoú, resp. situačnú nezávislosť. Do jadra vlastného mena však zaraďuje jeho kategoriálno-gramatické ukazovatele i sémanticky relevantné označovanie tried vlastných mien. Tento invariantný jadrový okruh chápe ako univerzálie vlastného mena. Hovorí o onymicky lexikálnom alebo priamo referenčnom význame (bližšie Blanár, 1996).

1. 4. K vymedzeniu paradigmy teoretickej onomastiky. (Otázky a problémy)

Osvetľovanie všeobecnej problematiky vlastného mena vo filozofii, logike, jazykovede, onomastike je také rozmanité, v mnohom protichodné, že sa i dnes dá hovoriť o hľadaní nových ciest, odpovedí a riešení, i keď mnohoaspektové analýzy rozličných úsekov onomastiky a odborná príprava materiálových korpusov prinášajú dôležité poznatky a faktografické predpoklady na zovšeobecňujúce úvahy a syntézy. Pri rozvíjaní teoretických základov a budovaní paradigmy modernej onomastiky sa niekedy zdá – či už z dôvodov jazykových alebo iných – ako by vypracované teórie stáli paralelne popri sebe, a nie vo vzájomnej súvzťažnosti, v kritickom rozvíjaní a prehľbovaní. Takmer príznačný je prístup, ktorý badáme v jazykovede i onomastike. Dôležitý pragmaticko-komunikačný obrat, ktorý sa nemôže neprejavovať i v súčasnej onomastike, sa neraz chápe tak, že „postštrukturalistická onomastika“, vyrastajúca zo svojej metodológie, neprekonáva kriticky doterajšie teoretické poznatky, ale programovo sa od nich odvracia. Takýto podtón nájdeme aj

v úvodných kapitolách zostavovateľov (ináč reprezentatívneho a veľmi záslužného) zborníka *Namenarten und ihre Erforschung* (2004; ďalej NE), a najmä v S. Brendlerovej recenzii monografie E. Hansacka „Der Name im Sprachsystem. Grundprobleme der Sprachtheorie“ (2000). V závere mimoriadne pozitívnej recenzie Brendler autorovi vyčíta zlý názov monografie, lebo „štrukturalista tam nenájde, čo podľa názvu hľadá“ a „postštrukturalista po nej nesiahne“. O neprijateľnosti takýchto postojov však svedčí sám zborník *Namenarten und ihre Erforschung*. V 3. časti zborníka nájdeme bohaté informácie a cenné analýzy 20 onymických tried. Tak ako sú otvorené súbory jednotlivých tried, nie sú uzavreté ani samy triedy onymických objektov. Napr. W. Zelinsky (2002) určil vyše 130 onymických tried; sú medzi nimi mnohé doteraz takmer nepovšimnuté triedy objektov, ako názvy väznic, tunelov, parkov, ihrísk, cintorínov, záhrad, kanálov a i. Popri základných pomenovacích okruhoch (bionymá, toponymá, chrématonymá) sa v zborníku NE venuje pozornosť aj triedam javov, pri ktorých onymická nominácia nemá jasné propriálne atribúty, a ich hodnotenie nie je rovnaké (obyvateľské a etnické mená). V kapitole o príspevkoch metodického a metodologického rázu ukazuje nové pracovné problémy štúdia P. Videsotta o onomatometrii ako metóde onomastiky (v hĺbkovej štruktúre sa analyzuje „izonomická štruktúra“ miestnych názvov v podobných geografických podmienkach). Do zborníka nebol, bohužiaľ, zaradený príspevok o onomastikej lexikografii, ktorý je mimoriadne dôležitý pre bádateľskú prax, ktorej je predovšetkým tento zborník určený.

Už uvedené fakty ukazujú, že pri tejto veľmi zložitej a rozsiahlej disciplíne je mnohoaspektový prístup priam nevyhnutným predpokladom širšieho a hlbšieho poznávania. Je problematické zamerať výskum len na isté metodické postupy, ktoré sa dostávajú do centra pozornosti napr. v súlade s dobovou orientáciou na pragmaticko-komunikačný prístup (v NE vyslovuje D. Krügerová požiadavku orientovať sa aj v onomastike na textovolingvistické metódy a zameniť systémovo orientovaný prístup na komunikačne a funkčne zameraný výskum; v podobnom zmysle sú formulované úvodné kapitoly NE). Tým sa dostávame k jadrú problému, ktorý predstavujú teoretické východiská onomastiky. Ako som už spomenul, teoretická onomastika sa stále nachádza v štádiu budovania, rozvíjania i hľadania svojej teoretickej bázy, primeranejšieho bádateľskej paradigmy. Zložité ciele tohto úsilia sa nedosiahnu proklamatívnym presadzovaním niektorých teórií (porov. slová S. Brendlera, že Hansackove originálne výklady o mentálnej recepcii vlastného mena sú

v protiklade k „tradičnému“ postoju „einfach und zugleich genial“ – NE, s. 45), ale teoretické východiská musia ukázať svoju nosnosť a presvedčivosť v praxi: ako pomáhajú osvetľovať základné a odlišne chápané problémy teórie vlastných mien, ako vedú od deskripcie javov k ich explanácii. Pri riešení vnútorných problémov onomastiky uprednostňujeme východiská a hľadisko samej disciplíny o vlastných menách, onomastiky, pred pozíciami filozofie, logiky, prírodných vied. Rozsah a zložitost' onymie a onymických systémov, analyzovaných s ustavičným zreteľom na ich spoločenské fungovanie, priam vyžadujú využívanie rozličných aspektov a metód, lebo len tak sa získavajú nové poznatky umožňujúce postihnúť onymiu ako štruktúrovanú celosť a budovať náuku o onymii v kontinuitnom vývine onomastického bádania. Cieľom podobného úsilia je formovať pevnejšie kontúry paradigmy teoretickej onomastiky.

Explicitná, implicitná i interdisciplinárna diskusia, konfrontácia a výmena názorov je a bude plodná, najmä ak uvidíme v historickej perspektíve onomastiky vývin vedeckého myslenia, nárast nového toku informácií kvalitatívneho i kvantitatívneho rázu, rozvoj a prehľbovanie metodických postojov a využívanie počítačovej techniky (predovšetkým pri spracúvaní státisícových a miliónových dát). S nerovnakým chápaním sa stretáme napr. pri takýchto otázkach: má onymia nejaký celostný organizačný princíp; prečo je vlastné meno jazykový znak *sui generis*; čo rozumieme jeho obsahovou a formálnou štruktúrou; treba rozlišovať obsah a (onymický) význam vlastného mena; prečo je nevyhnutné diferencovať dve skupiny v rámci množiny informačných prvkov pri vedení o onymickom objekte; o čom svedčí pri uvažovaní o povahe onymického znaku súvzťažnosť jeho obsahu (presnejšie onymických príznakov) a formy; ako sa javí prechod od jednomennej k dvojmennej antroponymickej sústave v hĺbkovej štruktúre; ako opisovať mikrosystém živých osobných mien; patria obyvateľské a etnické mená do kategórie apelatív alebo proprií; je deskripcia povrchových onymických javov posledným cieľom výskumu; čo prináša modelovanie pomenovacích princípov a spracúvanie počítačovou technikou atď., atď. Alebo: ak môže byť rovnaká forma *Martin* krstným menom, priezviskom, živým rodinným menom, názvom mesta, plavidla, rekreačného zariadenia, zvieratá, knihy a pod., ide v týchto prípadoch len o rozličnú referenciu alebo za rozličnou identifikáciou stoja aj odlišné obsahové (špecificky onymické) prvky, ktoré majú svoj odraz aj na formálnej stránke mena; aký dosah má tento fakt na hodnotenie onymického znaku? Odpoveď

na podobné otázky súvisí s teoretickými východiskami, ktoré ani v dnešnom vývinovom štádiu onomastiky nie sú rovnaké. Nasledujúce výklady a úvahy sa opierajú najmä o analýzu osobných mien, ktoré vďaka najväčšiemu rozsahu, vnútornej členitosti i spoločenskej podmienenosti poskytujú vhodný materiál na teoretické i metodologické zovšeobecňovanie. Odpoveď, ktorú formulujem v nasledujúcich kapitolách príspevku, predstavuje zhrnutie a náčrt koncepcie, ku ktorej som dospel v doterajších výskumoch a uvažovaniach.

2. 1. Lingvistický a onomastický status vlastného mena

Dvojitá zapojenosť vlastného mena do jazyka (meno ako prvok slovnnej zásoby daného jazyka a zároveň ako prvok daného onymického súboru) predstavuje východiskový bod pre pochopenie osobitného postavenia a pre hodnotenie vlastných mien v jazyku. Pri pomenúvaní jedincov istého druhu ide o špecifický prípad nominácie. Je to najdetailnejšia klasifikácia javov skutočnosti jazykovými prostriedkami, ku ktorej dávajú podnet spoločenské komunikačné potreby. Vlastné mená tvoria v pomere k základnej apelatívnej lexike „druhotnú rovinu“ pomenovaní (p. napr. Kuryłowicz, 1956; Zabrocki, 1960) a vzhľadom na tieto osobitné pomenovacie potreby sa hodnotia ako príznakové členy protikladu apelatívum – proprium. Najvšeobecnejší príznak proprií označujem integratívnym termínom <spoločensky podmienená identifikácia // diferenciácia druhových jedincov>. V tomto termíne sa spájajú niekoľko spoločné a základné funkcie vlastných mien: nominačná, individualizujúca a diferenciacná (k onymickým funkciám pozri podrobnejšie Knappová, 1992; Šrámek, 1999).¹

Na onymickej nominácii, identifikácii a diferenciácii môžeme sledovať úzky vzťah lingvistického a onomastického statusu vlastného mena.

Pri onymickej nominácii (vo filozofii jazyka sa hovorí o „krstení“) sa jedinec istého druhu pomenúva ako samostatne existujúci objekt. Pri tomto pomenúvaní sa akákoľvek jazyková forma (i tvar, predložkové spojenie, výpoveď, skratka a pod.) substantivizuje, napr. *Tuším, Nazad,*

¹ Používanie termínov (*onymická*) funkcia a *príznak* nie je jednotné. Pri mojom funkčnom prístupe k onymickým javom a vzhľadom hovorím o najvšeobecnejších príznakoch vlastných mien a o pragmatických a gramatických príznakoch, charakteristických pre jednotlivé onymické podsystémy. K vymedzeniu týchto termínov p. kap 2. 2.

Driapsa; terénne názvy *Hlboké, Medzi vršky*; chrématonymá *Vojna a mier, Nový čas*. Pre oblasť priezvisk sú priam príznačné tzv. parasystémové útvary, ktoré rozširujú pomenovací inventár, potrebný na jednoznačnú identifikáciu // diferenciaciu formami, ktoré nemajú pendant v apelatívnej oblasti, prípadne sa tvoria okrajovými slovotvornými postupmi, napr. *Vrbinčík, Nestriga, Podhora, Odnechta, Nechajdoma, Neradovič, Nemtuda* a pod. Tieto „druhotné“ útvary sa začleňujú pri stavbe výpovede do textu ako substantíva, ale morfológické kategórie rodu, čísla a pádu sa pri nich využívajú spôsobom, charakteristickým pre jednotlivé onymické triedy (podrobnejšie v kap. 2. 4.)

Pri onymickej identifikácii a diferenciacii sa vyčleňuje jedinec „1“ z triedy, druhu *A*, teda *A1*, oproti iným jedincom „2“, „3“... „*n*“ triedy, druhu *A* i iným triedam, teda *A1*, oproti iným jedincom „2“, „3“... „*n*“ triedy, druhu *A*, teda *A1 : A2 : A3 ... An : B..., C... N*. Táto identifikácia a diferenciacia sa v logike a filozofii jazyka chápe zjednodušene ako „vyčleňovanie indivíduí“ (p. napr. Zouhar, 2004).² Nejde tu však len o menej presné vyjadrenie tohože javu. Explicitný poukaz na triedu onymických javov, v rámci ktorej sa identifikuje istý jedinec v pomere a na rozdiel od iných jedincov triedy (a teoreticky aj iných tried), má nezanedbateľný poznávací význam. Implicitne sa totiž ráta s istou onymickou triedou (podsystemom), ktorá má svoje pomenovacie prvky obsahovo odlišné od rovnozvučných mien iných onymických tried (podsystemov). Napr. pri pomenúvaní osôb pristupuje nová okolnosť. V mnohých komunikačných situáciách sa osoba *A1* pomenúva aj ako člen istého pokrvného príbuzenstva. Na úrovni systému ide o príznak <±príbuzenský vzťah>. Tu sa dostávame do oblasti „špecificky onomastického“. O tom ďalej.

Na rozličnom využití formy *Martin* porovnajme rovinu onymických objektov a propriálnu sféru singulatívneho pomenovania.

² Úvahy logikov (a podobne filozofov) o povahe vlastného mena sa len sčasti stretávajú s názormi jazykovedcov a onomastikov. Príčina spočíva v odlišnom ciele výskumu a v nerovnakom bádateľskom aspekte. Logici a filozofi analyzujú vlastné meno izolovane, a nie ako prvok onymickej sústavy (systému). Druhou príčinou je nerovnaké vymedzenie predmetu výskumu; vymedzenie okruhu vlastných mien v onomastike a logike sa nezohoduje (p. napr. Zouhar, 2004). Podľa nášho poňatia vlastné mená majú svoju onymickú sémantiku, ktorú vytvárajú viaceré špecificky onymické príznaky (nejde len o Kripkeho „rigidný designátor“). Základné prvky onymických systémov majú modelové hodnoty, ktoré sa aj v jednom onymickom systéme odlišujú svojou frekvenčnou a areálovou distribúciou. Vlastné mená plnia identifikačnú a diferencijnú úlohu v jazykovej komunikácii. Analýzou izolovaných vlastných mien z akéhokoľvek hľadiska nemôžeme postihnúť ich základnú povahu.

Toponymum *Martin* je singulatívne (jednodenotátové) pomenovanie mesta v Turci. Spoločným špecificky onymickým obsahovým prvkom toponým je relatívne pevná zviazanosť názvu s miestom výskytu onymického objektu <lokalizačný príznak>. Zemepisné názvy majú výraznú miestnu a časovú dimenziu. Rozloženie zemepisných názvov v teréne predstavuje toponymický kontext (Karpenko, 1967, s. 4 n.)

Forma *Martin* môže mať tiež platnosť krstného mena i priezviska. Pre triedu osôb je príznačná ich spoločenská a príbuzenská zaradenosť. Pri krstnom mene sa uplatňuje – na rozdiel od priezviska – <príbuzenský príznak> a <dedičnosť> v negatívnom stupni. (O priezvisku *Martin* p. ďalej).

Lexéma *Martin* sa používa aj ako názov historického opisu tohto mesta. Vtedy ide o chrématonymum, ktoré charakterizuje spätosť s ekonomickou, výrobnou a kultúrnou činnosťou človeka. Názov patrí medzi sériové výrobky hromadných objektov, ktoré sú vzájomne zameniteľné (p. Šrámek, 1999, s. 14). Túto rozsiahlu vrstvu objektov charakterizuje príznak <sériovosť>. Uvedenými generickými príznakmi sa vzájomne vydeľujú jednotlivé kategórie onymických tried. Formy *Martin* tu predstavujú homonymné propriálne útvary.

Avšak propriálna homonymia siaha aj do rámca takých vnútorne členených podsystémov, ako sú (úradné a neúradné // živé) antroponymá. Forma *Martin* môže byť krstným menom, priezviskom, v neúradnom pomenovaní živým rodinným menom i spoločensky úzko používanou prezývkou chlapca, ktorý má menej obvyklé krstné meno *Teofil*. Ide o rozličné funkčné členy, ktorých odlišná onymická platnosť sa opiera o niektoré špecifikujúce onymické príznaky (s E.-M. Christophom, 1987 sa tu dá hovoriť o onosémach). Krstné meno *Martin* je individuálne pomenovanie osoby, ktoré sa dáva pri narodení; v úradnej dvojmennej sústave je určujúcim funkčným členom vo vzťahu k priezvisku, rodinnú príslušnosť a dedičnosť vyjadruje v negatívnom stupni; v jednomennej sústave bolo základným členom osobného pomenovania. Priezvisko *Martin* je dedičný funkčný člen, vyjadrujúci príslušnosť k rodinnému celku; je základným (určeným) členom úradnej pomenovacej sústavy. V úradnom pomenovaní sa s menom *Martin* ako so základným členom pomenovacej jednotky spájajú príznaky <dedičnosť> a <príbuzenský vzťah>. V sústave živých mien môže byť forma *Martin* aj prezývkou, ktorá žije v úzkom školskom prostredí. -- Jednotlivé funkčné členy sa vyznačujú osobitným súborom onosém, preto majú odlišnú onymickú platnosť.

Pre povahu onymického znaku i onymických tried je dôležité toto: Spoločensky dôležité vlastnosti jednotlivých tried onymických objektov, ako aj pragmatické postoje používateľov mena k onymickým objektom a ich pomenovaniu sa integrujú do designácie vlastného mena ako jeho onymické príznaky. Pri zemepisných názvoch sú tieto príznaky motivované zviazanosťou pomenovania s príslušným onymickým objektom v teréne a spoločensky dôležitou alebo príznačnou povahou sídelného, resp. nesídelného objektu. Pri osobných menách ide o vlastnosti charakterizujúce živé bytosti v podstatných spoločenských vzťahoch, ktorými sú príbuzenské vzťahy v rámci pokrvného príbuzenstva. Pre celú kategóriu geoným a bioným sú príznačné všeobecnejšie príznaky <ustálenosť administratívno-právnym úzom> a <ustálenosť užším spoločenským úzom>. Na základe týchto generických príznakov vydeľujem úradné onymické systémy a systémy, ktorých fungovanie patrí do okruhu poloúradného a súkromného styku. Odlíšenie úradného a neúradného pomenovania má zásadný význam najmä pre antroponomastiku.

2. 2. Funkčný a systémový pohľad na onymiu

Uvedené fakty vedú k niektorým všeobecnejším pozorovaniam.

1. Špecificky onymické sémantické prvky sú zložkou obsahovej stránky onymického znaku. Vlastné meno predstavuje jazykový znak (tak napr. o osobnom mene Horecký, 2005), ale treba dodať, že jazykový znak sui generis. Obsahová a formálna stránka onymického znaku sú v úzkom vzájomnom vzťahu a v propriálnej sfére majú špecifickú podobu. Súvzťažnosti ich obsahovej a formálnej stránky budeme venovať v ďalších výkladoch podrobnejšiu pozornosť.

2. Z predchádzajúcich výkladov možno urobiť aj istý záver o štruktúrnej organizácii onymie. Jednotlivé triedy vlastných mien nie sú len otvorenými súbormi onymických jednotiek, sú to podsystémy s funkčnou organizáciou. Vymedzenie pojmov a kategórií *funkcia* a *príznak* nás priblíži k postihnutiu funkčného princípu v onomastike. Napr. R. Šrámek rozvíja svoju argumentáciu o tejto otázke takto: Funkciou formy *Brno* je identifikovať istý objekt a diferencovať ho od iných objektov tejto triedy. Na všeobecnej úrovni možno vymedziť pojem *funkcie* ako „byť niečím, existovať, pôsobiť ako niečo“. „Funkcia je výraz schopnosti diferencujúcim alebo zjednocujúcim spôsobom uplatňovať isté príznaky“... „Obsahom propria sa stáva jeho propriálna funkcia“ (Šrámek, 1999, s. 21). Tento názor v podstate nadväzuje na známu tézu G. Fregeho

(1892), že „význam vlastného mena je samotný predmet“. Aj R. Carnap (1956) vidí existenciu individuálneho výrazu v objekte, ktorý pomenúva. Oproti tomu obsahová kategória *príznak* „postihuje typ a rozsah sémanticky dištingtívnych čŕt, ktoré určujú alebo špecifikujú rozsah a typ funkcií... a funkčného pôsobenia“. Príznak je teda „schopnosť postihnúť sémantickú, obsahovú náplň funkcie a jej orientáciu“. Dá sa urobiť záver, že aj v onymii tvoria kategórie *funkcia*, *funkčnosť* a *príznak* základný organizujúci systémotvorný princíp. Vďaka svojej funkčnosti má aj onymia systémovú povahu a „languovosť“. S podobným chápaním otázky sa stretáme u Kalverkämpera (1998) a Kohlheima (1997). Uvedené vymedzenie sa zaraďuje do širšieho bádateľského kontextu, keď sa na inom mieste systémovosť určuje ako jednota a súčinnosť funkčných, modelových a komunikačných zreteľov. V. Kohlheim (1977, s. 71 n.) vychádza z podobného systémového a languového poňatia propriálnej sféry a odlišuje virtuálne jednotky *nomémy*, ktoré sa v komunikačných procesoch realizujú ako rozličné varianty (*allonomy*) vlastných mien (porov. Šrámek, 1999, s. 49, 113).

2. 3. Obsahová stránka onymického znaku

Nasledujúce poňatie obsahovej stránky onymického znaku predstavuje príspevok k storočia pokračujúcej diskusii o otázke významu vlastného mena.

Ako sme v kap. 1. 3. spomenuli, Hansack vo svojej kognitívistickej koncepcii vlastného mena vychádza z prírodovedných pozícií; prirodzený jazyk chápe ako jazykový programátor. Jazykové znaky sú nosiče informačnej množiny, ktoré iba poukazujú na „významy“, a preto majú unilaterálnu povahu. Na Hansackovu teóriu nadviazal S. Brendler v referáte, ktorý predniesol na 21. medzinárodnom kongrese v Uppsale (2002) „Über den gerechten Tod der Auffassung vom Namen als bilaterales Zeichen“. Brendlerov príspevok je v istom zmysle bellum contra omnes; za silnými slovami však stoja často zjednodušujúce výklady, ktoré presvedčivosť Hansackovej teórie veľmi nepotvrdzujú. Hansack teda, opierajúc sa o východiská kognitívistickej jazykovednej teórie s prírodovednými základmi, nedáva odpoveď na nastolené teoretické otázky z pozícií samej disciplíny o vlastných menách. Prínosná je však myšlienka týkajúca sa vedenia o onymickom objekte (porov. aj Blanár, 1996 a inde). Podľa Hansacka znaky (slová) iba poukazujú na „významy“; informačná množina príznakov, ktorú podáva jazykový znak, je na

rovine pojmov „teoreticky nekonečná“. Je zrejmy rozdiel medzi jazykovou kompetenciou uplatňujúcou sa v bežnej komunikácii (významy, ktoré sa viažu na jazykovú formu, sú komunikantom známe a umožňujú vzájomné porozumenie), kým pri vlastných menách sa hovoriaci musí oboznamovať s menami druhových jedincov, aby sa napr. v dialógu mohol realizovať referenčný vzťah. Vedenie o onymickom objekte je individuálne odlišné (od mien všeobecne známych objektov cez čiastočne známe až po neznáme). Obvyklé oboznamovanie sa s pomenovaným onymickým objektom (podmienka identifikácie) pri dialógu je bežný spôsob výmeny myšlienok. Pochybný je názor (S. Brendlera), že súvis apelatíva s jeho denotátom je zhodný so vzťahom vlastného mena s onymickým objektom. Pri vlastnom mene sú pre identifikáciu a diferenciáciu spoločensky a komunikačne dôležité charakteristické vlastnosti a znaky *každého* jedinca danej (onymickej) triedy.

Možno prijať formuláciu (Hansack, 2004, s. 55 – 64), že vlastné meno nezastupuje onymický objekt, ide skôr o informačnú množinu o tomto objekte v ľudskej pamäti. Podľa môjho poňatia a terminológie tieto encyklopedické informácie predstavujú jednu zložku onymického obsahu vlastného mena, a to na rovine komunikácie. Tým sa však obsahová stránka onymického znaku nevyčerpáva. K Hansackovmu chápaniu širokého „významového“ rozpätia vlastného mena, k informačnej množine vytvárajúcej vedenie o onymickom objekte treba uviesť nasledujúce podstatné pripomienky:

1. V otvorenej množine informačných prvkov musíme odlišiť dve skupiny javov. Do prvej skupiny patria individuálne odlišné informačné prvky, o ktoré sa opiera identifikácia a diferenciácia jednotlivých onymických objektov v bežnej komunikácii (napr. vek pomenovanej osoby, jej vzrast, výzor, bydlisko a pod.). Ich znalosť nie je u komunikantov rovnaká, ale isté informácie dôležité pre spoločnú komunikáciu treba predpokladať. Druhú skupinu tvoria nadindividuálne spoločensky fixované významové prvky, ktoré sú príznačné len pre príslušnú onymickú triedu. To sú špecificky onymické príznaky, vytvárajúce onymickú sémantiku (designáciu) danej onymickej triedy (podsystemu). Sú to – ako sme uviedli v predchádzajúcich výkladoch – napr. pri toponymách <lokalizácia> <± sídelnosť>, pri bionymách <±vzťah k pokrvnému príbuzenstvu>, <± dedičnosť> a iné najmä pragmatické príznaky súvisiace so spôsobom „krstenia“.

2. Hoci E. Hansack odmieta riešenie základných problémov teoretickej onomastiky z filozofických pozícií, pokračuje v tejto tradičnej línii

tým, že nechápe vlastné meno ako prvok istej onymickej triedy, daného podsystému. Analýzou vlastných mien v apelatívnom kontexte ($A : P : A$) a najmä v propriálnom kontexte ($P : P : P$) sa dali vyabstrahovať spomenuté onymicky relevantné obsahové prvky zväčša pragmatickej povahy. Sú to špecifikujúce onymické príznaky, ktoré predstavujú najvšeobecnejšie pomenovacie princípy propriálnej sféry, a ich hierarchické súbory sú charakteristické pre jednotlivé triedy (podsystémy) vlastných mien. Tieto hierarchické súbory špecificky onymických príznakov konštituuju onymickú sémantiku (designáciu) ako druhú zložku obsahu onymického znaku. Hovorím o presupozičnej identifikácii. Zatiaľ čo *referenčná identifikácia* má povahu komunikačnej veličiny, *presupozičná identifikácia* má povahu systémovú, languovú. Poukazuje na obsah celých tried proprií v onymickom systéme, a to bez ohľadu na znalosť či realizáciu onymického objektu.³ Onymický znak má teda svoj obsah a svoju formu. Jeho obsah vytvárajú dve zložky: referenčná identifikácia a presupozičná identifikácia (onymický význam). Žiada sa ešte zdôrazniť, že uplatnenie referenčnej identifikácie predpokladá znalosť príslušnej onymickej triedy (genus proximum), t. j. hierarchicky najvyššieho príznaku; v bežnej komunikácii sa ostatné presupozičné príznaky neutralizujú. Vzhľadom na bežnú komunikáciu je tento fakt komunikačne dôležitý pri homonymných vlastných menách (porov. vyššie výklady o forme *Martin*) a najmä pri vnútorne členených antroponymických podsystémoch. Uvedené semiotické chápanie propria umožňuje odlišovať jednotlivé funkčné členy osobných mien (krstné meno, priezvisko, prezývka, živé rodinné meno atď.) ako osobitné triedy mien s odlišnou onymickou platnosťou (sémantikou).

Obsahovú stránku onymického znaku nemožno izolovať od jeho stránky formálnej.

2. 4. Súvzťažnosť obsahovej a formálnej stránky onymického znaku

Onymické príznaky, vytvárajúce obsahový model, sa realizujú rozličným spôsobom na jazykovej stránke onymického znaku. Najvýraznej-

---

³ Zaujímavé pripomenúť, že v logike a filozofii jazyka sa pri sémantickom aspekte vlastného mena odlišuje pojem denotát vlastného mena, chápaný ako abstraktné, arbitrárne individuum (výskyt de dicto; S. Kripke: rigidnosť de jure) a pri empirickom aspekte referent vlastného mena ako empirická jednotlivina (použitie de re; S. Kripke: rigidnosť de facto) – porov. Materna, 1998; Gahér, 2006; Zouhar, 2006.

šie sa to prejavuje na jazykovej stránke osobných mien, ktoré sú svojím onymickým obsahom bohato členené a ich jazyková stavba tvorí veľmi rozsiahlu a v mnohom pozoruhodnú časť lexiky národného jazyka. (Preto venujeme najväčšiu pozornosť antroponymickým znakom.) Z tohto hľadiska nebola otázka sústavnejšie spracovaná. V nasledujúcom postupujem podľa hierarchizácie onymických príznakov (p. najmä Blanár, 2001). Onymické príznaky sa odrážajú na formálnej stránke onymického znaku v danom podsystéme a v daných spoločenských a komunikačných podmienkach svojím spôsobom. Na tomto mieste analyzujem situáciu v slovenčine.

Príznamy gramatickej povahy

1. Všeobecný príznak proprií funkčnej a integratívnej povahy **<spoločensky podmienená identifikácia // diferenciácia druhových jednotlív>** sa uplatňuje v propriálnej nominácii na vlastnom mene ako na samostatne existujúcej veci. Akákoľvek jazyková forma sa v platnosti vlastného mena substantivizuje. Pokiaľ ide o jazykovú stavbu, sú súbory vlastných mien bohato členené, porov. osobné mená *Krátky, Zlejší, Mlkvik, Nesvadba, Ozembuch*, anojkonymá *Pri pieskoch, Medzi potoky*, chrématonymá *Kadernický salón Katka*, román *Komu zvoní do hrobu*, logonymá *A + B, TIP-TOP*. Menný inventár sa rozširuje vzhľadom na rozmanité pomenovacie situácie výberom lexém (ktoré často nemajú medzi apelatívami pendanty), jednak i menej obvyklými slovotvornými postupmi (Blanár, 1950, 1996, 2005 a i.). Spomeňme napr. prehodnocovanie koncokových morféme na derivačné morfémy pri substantivizácii gramatických tvarov: *Oberaj, -a, -ovi; Zapletal, -a, -ovi..., Tomašových, -a, -ovi..., Nebojsa, -u, -ovi...*; univerbizáciu slovných spojení: *Starigazda, Zátroch, Zedvora*; existencia variantných podôb predložkových anojkoným umožňuje vytvárať úplnú paradigmu: *Pri pieskoch // Piesky, Medzi potoky // Potoky*. Charakteristickým znakom vlastných mien je osobitné využitie kategórie rodu, čísla a pádu, keď sa vlastné meno začlení do ústneho alebo písomného textu. Niekoľko príkladov ku kategórii rodu. Osobné mená majú prirodzený rod. Kategória rodu mužských životných proprií je jedným z najaktívnejších činiteľov pri skloňovaní vlastných mien, ktorý pri onymizácii podmieňuje medziparadigmatické presuny rozsiahlej časti lexiky. Pri onymizácii zasahuje paradigmatická prestavba mužské neživotné, ženské a stredné podstatné mená. Príznacným postupom je vnútrojazykové riešenie nesúladu medzi prirodzeným rodom motivujúceho člena (mužská osoba) a motivovaného

slova, ktoré nepatrí do triedy mužských osôb, napr. *hlava* → priezvisko *Hlava*, *hruška* → priezvisko *Hruška*, *kurča* → priezvisko *Kurča* (priezviská sa skloňujú podľa vzoru „hrdina“).

Pri terénnych názvoch sa oslabuje protikladný vzťah singuláru a plurálu ako bezpríznačkovej a príznakovkej morfolologickej kategórie. Plurálovou formou sa neraz pomenúva ten istý objekt, ktorý pomenúva aj singulárová podoba, napr. *Javorina* – *Javoriny*, *Rúbanka* – *Rúbanky*, *V kúte* – *Kúty*. V týchto prípadoch sa plurálové formy používajú ako variantné podoby vedľa singulárových foriem. Pri terénnom výskume v slovensko-maďarskom prostredí som neraz zistil singulárovú formu aj v paralelných maďarských názvoch: *Lúky* – *Rét*, *Doliny* – *Papphegy* (Blanár, 1950, s. 100). V uvedených prípadoch sa plurálové formy používajú ako variantné podoby vedľa singulárových foriem. Niekedy sa však pomenovaním s rovnakým odvodzovacím základom, ktorý má raz singulárovú, inokedy plurálovú podobu, pomenúvajú rozličné onymické objekty, napr. *Barina* – *Bariny*, *Dolina* – *Doliny*, a to aj v tomže chotári, napr. *Konopnica* – *Konopnice*, *Kohútka* – *Kohútky*. V takýchto prípadoch sa využíva plurálová forma lexikálne, ako tvaroslovný diferenčný prostriedok (Blanár, 1950). Ešte príklad na využívanie kategórie čísla pri osobných menách. Mená označujúce súhrn menovcov s príponou *-ovci* nemajú singulárovú paradigmu: $\emptyset$ – *Rybárovci*, $\emptyset$ – *Valachovci*. Spôsoby rozširovania súboru vlastných mien majú svoje typologické odlišnosti. Napr. pri rozširovaní súboru priezvisk je pre slovanské (najmä západoslovanské) mená príznačné odvodzovanie v pozícii derivačných morféme (*Adam*: *Adam-čík*, *-ec*, *-ička*, *-ko*, *-ovič* atď.) Inventár priezvisk v mnohých západoeurópskych jazykoch rozširujú mená, ktoré majú pred základovou morférou člen mužského alebo ženského rodu v niektorom páde, napr. tal. *De Amicis*, *Della Casa*, franc. *Dupont*, *Aucassin*, špan. *Las Casas*, nem. *Ten Hoff*, často s predložkovým spojením: *Zumbusch*, *Andermatt* (Blanár, 1996, s. 118). Zaujímavé je pripomenúť, že súbor osobných mien, ktoré nemajú pendant v apelatívnej oblasti, rozširoval pomenovací inventár už v antickej antroponymii. Takéto útvary boli časté najmä medzi kompozitami (p. Haraj, 2006).

2. <Prirodzený rod osobných mien> Pre paradigmatickú stránku osobných mien je podstatne dôležitá okolnosť, že pomenovania osôb nemajú gramatický, ale prirodzený rod. Porov.: (ten) *Adam*, *Krivý*, *Vrana*, *Stehno* – (tá) *Eva*, *Soňa*, *Krivá*, *Vranová*, *Stehnová*. Ak zakončenie neumožňuje zaradiť meno do príslušnej paradigmy, pri pomenovaní živej bytosti sa vychádza z prirodzeného rodu: (ten, syn) *Jakubove*, *Miše-*

je, *Dobiášé Dolních*; (tá, dcéra) *Jakubove, Mišeje, Jožova Krivého*. Mená typu (to, dieťa) *Adamča, Marienča, Štekárča, Kalíča* predstavujú okrajové prípady s hovorovým podfarbením. Polarizácia propriálnej a apelatívnej lexiky sa výrazne prejavuje pri skloňovaní a prechylňovaní mužských priezvisk a mužských živých rodinných mien. Medziparadigmatické presuny týchto vrstiev antroponým predstavujú najdynamickejšieho činiteľa deklinácie osobných mien.

Podľa vzoru „chlap“ sa skloňujú antroponymá, ktoré sa končia na silný príznak maskulín, na koncovkovú nulu, napr. priezviská: *Chrobák, Mráz* (gen. *Mráza*), *Nebehaj, Zátroch*; individuálna charakteristika: *Bžik, Hajvas, Očenáš, Pánbožtok*; formy na -o: *Azo, Šulko, Smejko, Čunčo*; mená utvorené z apelatívnych neutier alebo významovo nepriehľadné: *Mydlo, Masielko; Laho, Fako*.

Podľa vzoru „hrdina“ sa skloňujú mená, ktoré sa končia na -a; priezviská: *Mucha, Brada, Veverica, Knieža, Margita, Odnechta*; individuálna charakteristika: *Šurina, Škadra, Hodvaďmiška*.

Pri priezviskách na -o, ktoré vznikli z krstných mien, alebo ak nie je zrejмый apelatívny náprotivok, používajú sa dvojtvary, napr. *Đurčo – Đurču // Đurča, Krno – Krnu // Krna*. Skloňovanie týchto priezvisk ovplyvňuje skloňovanie krstných mien. Ak odmyslíme exotické mená, cudzie mužské priezviská sa skloňujú podľa vzorov „chlap“, „hrdina“ a „Škultéty // kuli“.

Pomenovanie ženských osôb sa tvorí prechylňovaním od mužských mien, napr. *Králik – Králiková, Tichý – Tichá*. Súbor priezvisk však tvorí otvorený rad. Pribúdajú priezviská so zakončením, ktoré nemá paralelu v domácich útvaroch. Jednoduché pravidlá o prechylňovaní sa ťažko dávajú do súladu s niektorými cudzími a exotickými menami, ktorých nositeľmi bývajú cudzinci. Na uvoľňovanie strohých kodifikačných pravidiel pôsobí aj fakt, že spisovná kodifikácia nemôže obchádzať tradíciu a rodinný (lokálny) úzus nositeľa mena; porov. variantné formy pomenovania jednej osoby ako *Jana Kirschner – Kirschnerová* alebo priezviská *Feketeová – Feketová* (ktorými sa však pomenúvajú rozličné rodiny).

Obvyklé je skloňovanie podľa životných vzorov pri chrématonymách, ktoré sa utvorili z apelatívnych alebo propriálnych mužských osobných mien; pri mužských názvoch denníkov a časopisov je v ak. sg. životné skloňovanie: (čítať) *Budovateľa, Bojovníka*, v dat. a lok. sg. je životné alebo neživotné skloňovanie: v *Čitateľovi // Čitateli, o Bojovníkovi // Bojovníku*.

Keď sa vlastné meno, patriace do jednej triedy proprií, začne používať ako pomenovanie onymického objektu inej triedy proprií, zmení sa

jeho designácia (presnejšie: obsahový model), meno sa dostáva do homonymného vzťahu s pôvodným pomenovaním. Tento prechod z jednej onymickej triedy do inej onymickej triedy (transonymizácia) často sprevádzajú zmeny aj na rovine morfolologickej a slovotvornej. K zmenám paradigmy dochádza najmä vtedy, ak je motivujúcou lexémou osobné meno. Niekoľko príkladov:

osobné meno → miestny názov:

mužské mená sa skloňujú podľa neživotných vzorov: *vo Svätom Petre*

osobné meno → terénny názov:

priezvisko *Ondrejka* (podľa „hrdina“) – lúka *Ondrejka* (podľa „žena“)

osobné meno → názvy dní a období:

na Ondreja, po Ondreji; na Mateja, po Mateji

meno kraja, obce, rieky → priezvisko:

priezviská *Orava, Žilina, Nitra, Dunaj, Kubín* sa skloňujú podľa mužských životných vzorov (podrobnejšie Blanár, 2005).

Živá tendencia k flexii, ktorá je celkove príznačná pre hovorenú komunikáciu, naráža na nemalé ťažkosti pri logonymách, ktoré bývajú neraz formálnou stavbou neobvyklé. Takéto periférne pomenovacie jednotky predstavujú najmä akronymá, porov. napr. ONAKO, SEKO, SFIG, TOPTEKS (Imrichová, 2002).

Príznamy pragmaticko-komunikačnej povahy

3. **<Ustálenosť mena administratívno-právnymi normami, resp. užším spoločenským (miestnym) úzom>** má medzi pragmatickými príznakmi základné postavenie. Tento príznak umožňuje odlíšiť úradné a neúradné (živé) pomenúvanie, presnejšie: úradné onymické sústavy (systémy), ktorých základná podoba je písaná, a sústavy, ktorých fungovanie patrí do okruhu ústneho poloúradného a súkromného styku. Medzi úradným a neúradným pomenúvaním sa nachádza široké spektrum polooficiálneho fungovania osobného mena v rozmanitých pomenovacích situáciách (porov. napr. Kany, 1995). W. Lubaš (1980, s. 25 n.) aplikoval na onomastiku tézu o troch úrovniach jazykového kontaktu. Hierarchicky najvyššej úrovni, t. j. rovine celospoločenského kontaktu, zodpovedá bezvýnimočné používanie úradných foriem vlastných mien. V lokálnom kontakte, v ktorom je obvyklá forma hovorená, sa používajú spisovné i variantné podoby. Individuálny kontakt charakterizuje hovorená reč a hovoriaci i počúvajúci sú v bezprostrednom styku; tu sú príznačné synonymné a variantné podoby (napr. *Marysia – Maryla, Nowy Targ – Miasto, Nowy Sącz – Sącz*). Pravda, z hľadiska socioonomastic-

kého nejde len o otázku variantnosti vlastných mien ako takých, ale o variantnosť onymických znakov ako prvkov daných onymických pod-systémov. Pri fungovaní onymických sústav v spoločenskej komunikácii existuje najzložitejšia situácia pri pomenúvaní osôb. Pri pomenúvaní osôb v úradnom styku sa konštituovala sústava úradného pomenúvania a v neúradnom a súkromnom styku sústava živých (neúradných) mien. Obidve sústavy koexistujú v úzkych kontaktoch. Rozdiely medzi úradnou a neúradnou antroponymickou sústavou sa prejavujú v počte funkčných členov, v rozsahu motivačných podnetov, v štruktúre a distribúcii modelov. V práci *Živé osobné mená na strednom Slovensku* (Blanár – Matejčík, I. 1 1978, I. 2 1983) a v *Teórii vlastného mena* (1996, nemecký variant 2001) sme ukázali princípy organizácie antroponymických systémov a ich fungovanie v spoločenskej komunikácii. Priezvisko má úradne ustálenú podobu, ktorá sa do cudzieho jazyka neprekladá.

Forma zapísaná v matrike narodených predstavuje záväznú, „správnu“ podobu priezviska. Otázka grafickej stránky cudzích, najmä exotických mien a ich prechyľovania predstavuje aktuálnu problematiku, s ktorou sa spisovné kodifikácie musia vyrovnávať. Priezviská sa dedia, teda získavajú z hotového súboru. Niekedy sa aj tu hovorí o „krstení“.

Iná situácia je v oblasti dnešného neúradného pomenúvania. Živé mená fungujú v komunikácii ako hovorené útvary. Výskum živých mien na strednom Slovensku ukázal, že podiel priezvisk v modeloch živých mien je pomerne vysoký. Živé mená jednak pokračujú vo svojom starom historickom vývine (neraz ide o mikrosystémy s bohato členenými funkčnými členmi), jednak nadväzujú na úradné pomenúvanie. Na mnohých miestach sa živé pomenovanie veľmi neoddišlo od úradného. V neúradných menných sústavách poznáme aj niektoré menej obvyklé pomenovacie princípy. Jestvujú areály, v ktorých je pomenovacím východiskom meno ženy – matky; napr. *Štefánia Durajová: Jozef Zimen (syn) – Ščefíny Dzurajky Jožko; Juraj Petro: Ďuro Libin; Jano od Piľarky; Ondrej Magdy Evkovej; Jano Hany od Maliniaka*. V týchto prípadoch sa uplatnil nový pomenovací princíp v onymickom systéme vzhľadom na výrazné spoločenské postavenie ženy – matky (porov. Blanár – Matejčík, I. 2 1983, s. 610 – 611). Pri formovaní živých antroponymických mikrosystémov zohrali dôležitú úlohu hospodársko-spoločenské pomery obyvateľov obce.

4. <± Príbuzenský vzťah> patrí vo vývine osobného pomenúvania k podstatným antroponymickým príznakom. Má dve podoby. V starej

jednomennej sústave sa uplatňoval (a v živých menách sa často uplatňuje) v negatívnom stupni (–). V úradnej dvojmennej sústave ide o < poukaz na príslušnosť k rodine ako celku>.

V jednomennej sústave sa nepomenúva osoba ako príslušník rodinného celku, pomenúva sa osoba ako taká (*Koza, Pribina, Mojtech*). Osobné (neskôr krstné) meno sa v minulosti často rozvíjalo individuálnou charakteristikou. Individuálna charakteristika bola motivovaná menom otca (*Janovic*), matky (*Tom/ova, Tom/owna*); patronymá a matronymiká sú príznačné pre východných a južných Slovanov. U západných Slovanov je častejšia motivácia menom miesta, bydliska, menom zamestnania (*Anton Podhradský, Juro Masár*), pôvodom (*Oravec*), fyzickými alebo duševnými vlastnosťami (*Tichý*) pomenovanej osoby a pod. Pre genealógiu sú dôležité poukazy na rodinnú príslušnosť, ale rekonštrukciu starých príbuzenských vzťahov sťažuje fakt, že v dávnejšej stredovekej spoločnosti boli pri pomenúvaní časté aj mená po matkinej línii (Goetz, 1993, s. 257). V dnešnom neúradnom pomenúvaní sa popri dvojmennej sústave uplatňuje tiež jednomenná sústava, napr. *Pavol Kvietok: Paľo Družstevník; Alexander Zimen: Dzurajkin Elek; Zuzana Bročková, rod. Durajová: Žúži, Zuzliana Durajka*.

Do súboru antropolexém európskych osobných mien výrazne zasiahlo kresťanstvo. Do starej domácej antroponymie začali prenikať v súvislosti so šírením kresťanstva mená biblických a antických svätcov. Produktívnou vrstvou sa postupne stávajú kresťanské mená, ktoré v novom jazykovom prostredí zdomáčiajú. Pri pomenúvaní príslušníkov vyšších spoločenských vrstiev a na miestach s väčšou koncentráciou obyvateľstva sa postupne začínajú uplatňovať nové antroponymické príznaky, ktoré sa viažu na doterajší určujúci člen. Funkčný člen, ktorý bol nositeľom tejto zásadne dôležitej sémantiky z hľadiska osobného pomenovania, t. j. vyjadroval príznak <príbuzenský vzťah k rodine ako celku>, sa spájal s príznakom <dedičnosť>. Vďaka týmto príznakom sa stal hierarchicky základným členom pomenovacieho modelu. Takto sa konštituovalo priezvisko ako nový funkčný člen. Krstné meno „pokleslo“ na člen určujúci. Tzv. jednomenná sústava sa mení na dvojmennú.

Pretože pri pomenúvaní osôb sa identifikujú a diferencujú nielen jednotlivé osoby ako také, ale isté výrazové prostriedky sa používajú na označenie osôb príbuzných, resp. nepríbuzných, v antroponymii sa využívajú popri prostriedkoch a postupoch obvyklých pri nominácii v apelatívnej oblasti aj prostriedky typické pre propriálnu oblasť. Odlišovanie príbuzných a nepríbuzných osôb je charakteristickým znakom antropo-

nymickej sústavy. Pozornosť zaslúži zákonitosť, ktorou sa odlišuje pomenovanie príbuzných a nepríbuzných osôb pri spájaní krstného mena a priezviska. Všimnime si modelovú schému $x + A$ v dvojmennej sústave:

$x + A$	$y + A$	$z + A$
$x + A1$	$y + A1$	$z + A1$
$x + B$	$y + B$	$z + B$
<i>Ján Murár</i>	<i>Michal Murár</i>	<i>Karol Murár</i>
<i>Ján Murárik</i>	<i>Michal Murárik</i>	<i>Karol Murárik</i>
<i>Ján Točík</i>	<i>Michal Točík</i>	<i>Karol Točík</i>

Keď sa v horizontálnom rade mení krstné meno (determinant) x , y , z pri nezmenenom priezvisku (determiné) A , $A1$, B , pomenúvajú sa súrodenci pokrvného príbuzenstva. Keď sa mení vo vertikálnom rade priezvisko A , $A1$, B , pri nezmenenom krstnom mene sa pomenúvajú príslušníci iných rodín (p. už Blanár, 1945, 1950). Túto zákonitosť modifikujú prípady, ak sa už pri ustálení dvojmennej sústavy rovnakým priezviskom pomenúvali nepríbuzné osoby a ak sa v ďalšom rozvetvovaní pokrvného príbuzenstva príbuzenské vzťahy uvoľnili. Identifikačné (a derivačné) možnosti sú v jednomenných a dvojmenných sústavách nerovnaké. V jednomenných sústavách je najviac zaťažený lexikálny výber a špecificky antroponymické slovo tvorné postupy. V dvojmennej sústave je rozhodujúcim prvkom pri vyjadrení príbuzenského vzťahu priezvisko. Preto sa v triede priezvisk výrazne rozširuje súbor antropolexém, ako aj súbor antropoformantov. V jazykovej výstavbe priezvisk sa najzreteľnejšie prejavuje výrazové špecifikum vlastných mien.

5. <± Dedičnosť vlastného mena> je vecou osobného pomenovania. Dedičnosť sa iným spôsobom prejavuje na funkčných členoch ustálených užším spoločenským úzom, iným spôsobom pri stabilizácii mena administratívno-právnymi normami.

V starej jednomennej sústave bolo hierarchicky základným členom osobné meno v užšom zmysle (nem. Rufname), ktoré nebolo dedičným prvkom (napr. *Matej, Jakuš* Gašpara). Neskôr mohla individuálna charakteristika potenciálnym príberaním príznaku dedičnosti získavať platnosť prímena (napr. *Stefan Diakovic // Stefan Diak*). Dnešný podsystem živých mien pozná nededičné funkčné členy (*Jozef Zimen – Ščefiny Dzurajky Jožko*) i dedičné funkčné členy (*Michal Palovčík – Palovčík od Cestárov; Ondrej Šmihula – Šmihula Belko*). Dedičnosť živých rodinných mien sa viaže na spoločenský úzus v daných regiónoch. Dá sa

zhrnúť asi takto: Živé rodinné mená sa viažu na danú rodinu a dedia sa z pokolenia na pokolenie. V niektorých obciach sa pri veľmi frekventovaných priezviskách používajú aj viac-menej úradne na odlíšenie rodín s rovnakými priezviskami živé rodinné mená. Používanie priezvisk však nie je záväzné, takže deti sa obyčajne volajú len menom podľa živého rodinného mena. Rodinné mená sa často prenášajú aj prostredníctvom ženy – matky, ktorá v rodičovskom dome dostáva alebo dedičné rodinné meno alebo rodičovské priezvisko, a podľa nej sa volajú aj deti, pričom úradné priezvisko podľa ich otca je iné. V úradnom styku sa rodiny nazývajú priezviskom, ale ich domy sa volajú obyčajne podľa pôvodných majiteľov alebo budovateľov; podľa tohto domu sa volajú aj ich terajší obyvatelia. Mená domov dedia obyvatelia domu bez ohľadu na úradné priezviská (bližšie Blanár – Matejčík, 1, 2, s. 601 – 602).

Dedičnosťou nového funkčného člena, priezviska, sa začína prestavba jednomennej sústavy na dvojmennú. Jej príčiny súvisia s potrebou jednoznačnej identifikácie pomenovaných osôb v bežnej komunikácii a v administratívnej dokumentácii. Utváranie štátno-politických celkov s rozvinutou administratívou a s vypracovanými právnymi normami, ako aj úsilie privilegovaných vrstiev upevniť vlastné právno-držiateľské nároky tiež stabilným rodinným pomenovaním predstavovali dôležité hybné sily, vedúce k prestavbe pomenovacieho systému (p. tiež Pulgram 1950–1). Nový funkčný člen mal (úradne) ustálenú podobu a dedil sa v rámci pokrvného príbuzenstva; udržiaval sa po línii mužských potomkov.

Motivácia domáceho priezviska istou onymickou situáciou je zakódovaná v jeho jazykovej forme, ale dedičnosťou živý motivačný vzťah priezviska ustupuje do úzadia a pre bežnú komunikáciu je irelevantný. Útvary, ako *Holovič*, *Pisarčík*, *Jakubíček* možno členiť pri morfémovej a slovo-tvornej analýze na jednotlivé morfémy, ale derivačné morfémy tu fungujú len ako diferenciačné prostriedky. Oproti tomu motivácia nededičných živých mien poukazuje na aktuálne pomenovacie okolnosti; porov. *Ondro Bitkár*, *Juro Amerikán*, *Drotár*, *Jedinák Rybnický*, *Jula Na uhle*. Živá motivácia neúradných mien sa často využíva v umeleckej reči.

6. <± Obligatórnosť mena> Ide o okrajový prípad kategórie osobných mien, ktorý abstrahujeme pri vývinovom a pragmatickom prístupe. Pozitívny stupeň obligatórnosti (+) je príznačný pre osobné mená v starej jednomennej sústave, neskôr pre súbory krstných mien. V úradnej dvojmennej sústave tento príznak charakterizuje základné členy pomenovacej schémy (krstné meno, patronymikum, matronymikum, priezvisko).

Základná podoba týchto funkčných členov je spisovná, písaná i hovorená. Vplyv na jazykovú formu sa týka stabilnosti úradného pomenovania (vzťahuje sa to aj na jeho pravopisnú stránku). V negatívnom stupni (–) charakterizuje <obligatornosť mena> funkčné členy neúradného pomenovania (individuálnu charakteristiku, prezývku, prímeno, živé rodinné meno a meno domu). Základná podoba týchto funkčných členov je hovorená a krajová. Patria sem aj hypokoristické útvary s veľmi úzkou spoločenskou pôsobnosťou (napr. prezývky, ktoré nepresahujú rámec rodiny: *Mufo, Igiboj, Majko* a pod.). Negatívny stupeň obligatornosti sa prejavuje na komunikačne užšej stabilnosti hovorenej podoby neúradného mena.

7. <± Platnosť mena od narodenia> Tento príznak v pozitívnom stupni (+) sa týka v jednomennej sústave osobných mien v užšom zmysle slova, v dvojnomennej sústave úradných krstných mien a priezvisk. Tu ide o „krstenie“, o výber z relatívne ustálených súborov, ktoré však majú istú dynamiku (rozširovanie, stabilizovanie, zdomáčňovanie prevzatých mien). Príznak v negatívnom stupni (–) sa týka v starej jednomennej sústave individuálnej charakteristiky, prezývky a prímena, v neúradnom pomenovaní bohatých súborov živých mien, ktoré charakterizuje lokálna hospodársko-spoločenská podmienenosť a výraznejšie sa uplatňuje expresívnosť pomenovacích prostriedkov.

8. <± Expresívnosť> Tento príznak je častejší pri osobných menách, zriedkavejší pri zemepisných názvoch; jeho uplatnenie v rozmanitých triedach chrématonym by si žiadalo osobitnú analýzu.

Motivácia zemepisných názvov poukazuje na niektoré stránky pomenovacej situácie. Expresívnosť sa dosahuje výberom citovo podfarbenej lexémy alebo neobvyklým spojením členov združeného pomenovania; porov. *Čertiak, V židáku, Bohov chrbát, Somárska lúka*. Identifikačná funkcia mena oslabuje v bežnej komunikácii jeho pôvodnú výraznú až vulgárnu expresívnosť (meno lúky *Do riti*).

Pri osobnom pomenovaní sa emocionálny príznak uplatňuje pri jednotlivých funkčných členoch nerovnako, a to aj pri menách zhodnej formy. Rozhodujúca je ich onymická sémantika; porov. osobné mená *Zubor, Medved', Vlk*, ktoré v najstaršom osobnom pomenovaní plnili ochrannú a magickú úlohu, inú antroponymickú platnosť majú mená *Zubor, Medved', Vlk* ako priezviská a inú ako individuálne charakteristiky v sústave živých mien. V historických písomnostiach pozorujeme, že hypokoristické útvary odvodené od jedného motivanta (napr. *Martin: Maroš, Martinko...*) sa mohli používať ako osobitné mená umožňujúce identifikáciu odlišných nositeľov. Pri prezývkach sa príznak expresív-

nosti obyčajne uplatňuje v pozitívnom stupni (+). Pri tomto funkčnom člene sa často stretáme s metaforickým či metonymickým prenášaním apelatívneho významu alebo motívom mena sa stávajú negatívne vlastnosti pomenovanej osoby; porov. *Peter* (zvaný) *Mastibruch*, *Zubor*, *Medved'*, *Vlk*, *Baran*, *Fufňák*... Keď sa v dvojmennej sústave z (mnohých) prezývok utvorili priezviská, vďaka ich dedičnosti sa stráca ich pôvodná motivácia. Lexikálny význam odvodzovacieho základu ustupuje, stáva sa irelevantný. Pôvodný lexikálny význam antropolexémy sa v bežnej komunikácii uvedomuje pri výrazne expresívnych útvaroch (napr. *Serenko*, *Vreštiak*, *Bachor*, *Grajzel*), hoci z identifikačného hľadiska nie je dôležitý. Iná situácia je pri neúradnom pomenovaní. Motivácia mien je živá (preto hovoríme o živých menách); napr. *Šubiček* („šubičkoval, leštil topánky“), *Icika* („bol veľmi malý“), *Dollároš* („bol v Amerike“). Pri priezviskách sa príznak expresívnosti vzťahuje na formu mena, pri neúradných menách sa živá motivácia mena vzťahuje na pomenovanú osobu. Charakteristickú vrstvu živých mien tvoria formy s jasnou expresívnosťou (*Čunčo*, *Čirbirák*, *Frtko*, *Grňa*, *Lizák*, *Harajda*, *Trlaj*, *Kičina*, *Škadra*, *Huka* a pod.).

9. <Skupinovosť> má osobitné postavenie medzi ostatnými onymickými príznakmi tým, že sa úzko spája s antroponymickým príznakom <príbuzenský vzťah> alebo s chrématonymickým príznakom <sériovosť>. Ak sa spája s príznakom <príbuzenský vzťah>, meno poukazuje na rodinné príbuzenstvo, zahrnuje členov pokrvného príbuzenstva. V nemčine sa takéto mená nazývajú Gruppennamen. Majú tvar množného čísla; v slovenčine sa vyjadrujú príponou *-ovci* (*Kubala* – *Kubalovci*, *Rybár* – *Rybárovci*). Avšak prívrženci, nasledovníci, žiaci osoby pomenovanej vlastným menom sa hodnotia ako apelatíva (a píšú sa s malým začiatočným písmenom: bernolákovci, štúrovci), lebo príznaky „nasledovník, prívrženec, žiak“ neimplikujú vzťah príbuznosti, ktorý je relevantný pre kategóriu osobných mien. Do iného podsystému patria mená, pri ktorých sa spája <skupinovosť> s príznakom <sériovosť>. Ide o bohatú triedu chrématónym, do ktorej patria aj rozličné druhy sériových výrobkov, napr. názvy novin, časopisov, kníh (*Pravda*, *Slovenka*, *Dom v stráni*), názvy dopravných prostriedkov (autá, bicykle, vlaky, lode), čistiacich prostriedkov, drogistických výrobkov atď. Apelatívami sa však stali pomenovania niektorých druhov bežne používaných výrobkov (a píšú sa s malým začiatočným písmenom), ako *rizling*, *rokfort*, *kuba*, *mercedes*, najmä ak je pomenovanie odvodené príponou od názvu patentovaných výrobkov (napr. *fiatka*, *škodovka*, *tatramatka*).

Odraz obsahových prvkov vlastného mena na jeho jazykovej forme potvrdzuje chápanie vlastného mena ako bilaterálneho onymického znaku.

2. 5. Modelovanie v onomastike. K začiatkom modelovania vlastných mien

Modelové poňatie pomenovacieho aktu, ako aj celého súboru onymických prvkov danej triedy zovšeobecňuje propriálne pomenovacie princípy a vedie k poznaniu a zachyteniu propriálnych vzťahov, prvkov a ich vnútornej organizácie v hĺbkovej štruktúre (podobne porov. aj Šrámek, 1999). Najvšeobecnejšiu povahu majú nadindividuálne hierarchizované príznaky (onosémy, funkcie) zakotvené v spoločenských normách a potrebách. Tieto príznaky konštituuju obsahovú (presnejšie sémantickú) zložku onymického znaku. Obsahové abstrakcie vyššieho stupňa sú vo viacerom ohľade zhodné v etnických spoločenstvách, ktoré žili v podobných hospodársko-spoločenských podmienkach. Zatiaľ čo *obsahovú zložku* pomenovacieho modelu vytvárajú všeobecné pomenovacie princípy, vlastná propriálna nominácia sa opiera o zákonitosti daného jazyka (pravda, ich využitie je v propriálnej sfére jazyka dosť špecifické). **Obsahové modely**, zväčša pragmatickej povahy, sa spájajú s konkrétnou pomenovacou situáciou a onymiou príslušného jazyka prostredníctvom **motivačného modelu**. Spojovacím článkom medzi obsahovým a slovtvorným modelom je motivačný model. Vzhľadom na rozširujúce sa pomenovacie potreby a rozličné situácie i fungovanie onymických objektov v spoločenskom styku sú motivácie vlastných mien v jednotlivých triedach dosť odlišné, ale dajú sa určiť isté typové situácie. Napr. pomenovacie motívy úradných osobných mien vychádzajú z viac-menej ustálených súborov (úradných inventárov); ide o tzv. „krstanie“ v širšom slova zmysle. Pri neúradnom osobnom pomenovaní sa uplatňujú živé pomenovacie motívy: individuálne telesné alebo duševné vlastnosti osoby, jej záujmy, zamestnanie, pôvod, bydlisko a pod. (na strednom Slovensku sme zistili vyše 20 rozličných pomenovacích motívov – p. Blanár – Matejčík, I. 1, 1978). Toponymické motivačné modely pozostávajú z príznakov charakteristických pre povahu alebo pragmatickú stránku zemepisných názvov. Ide najmä o lokalizáciu, opis objektu, vlastníctvo, príslušnosť, oslavnosť, pamätnosť, sídelný obyvateľský príznak (Majtán, 1996, s. 10 – 11). Tieto motivačné príznaky poukazujú na vznik toponyma v istej onymickej situácii. Z hľadiska motivanta tvoria zaujímavú časť chrématoným logonýmá. Ich pome-

novacím motívom býva obyčajne okolnosť poukazujúca na oblasti podnikania firmy alebo meno jej majiteľa (Imrichová, 2002, s. 91).

Slovotvorným modelom sa rozumie „slovotvorný vzorec jazykového stvárnenia pomenovacieho aktu“ (Šrámek, 1972, 1976). Pri propriálnej nominácii sa v slovotvornom modeli využívajú slovotvorné postupy príslušného jazyka v súlade s pomenovacími normami danej onymickej sféry, ktoré majú svoju miestnu, časovú a frekvenčnú dimenziu. Areálové rozloženie a spoločenská podmienenosť slovotvorných modelov sú príznačné najmä pre toponymiu a oblasť živých osobných mien. V antroponymickom slovotvornom modeli sa vydeľuje antropobáza a antropoformant. Slovtvorný model dostáva v komunikačnom akte príslušnú jazykovú podobu, to je **slovotvorný typ**. Prvú časť slovotvorného typu tvorí slovnodruhová charakteristika, v druhej časti sa antropoformanty uvádzajú explicitne (p. Šrámek, 1999, Pleskalová, 1976, 1992; Blanár 1978, 1996). Charakteristiku formálnej stránky živých mien možno prehĺbiť rozlíšením vzťahov rovnosti (pomenovanie substantívom v nom. sg.) a podradenosti (funkčný člen má podobu privlastňovacieho adjektíva alebo lokalizácie s predložkou) funkčných členov v **syntaktickom modeli** (p. Jozefovič, 2006, s. 65 n.)

Techniku modelovania v antroponymii som opísal v monografii *Živé osobné mená na strednom Slovensku* I. 1, 1978). V modelovej klasifikácii grafickými symbolmi sa spájajú dva aspekty antroponymickej nominácie. Obsahové modely klasifikujeme pomocou funkčných členov (krstné meno, priezvisko, individuálna charakteristika, prímeno, živé rodné meno, meno domu); funkčné členy sa vymedzujú na základe hierarchického súboru onymických príznakov (ktoré tvoria designáciu, onymickú sémantiku). Na symboloch jednotlivých funkčných členov sa zovšeobecňujúcimi exponentmi (číslice a malé litery) vyznačujú príslušné motivačné podnety. Teda do grafického symbolu sa integruje obsahový a motivačný model (pozri kap. 2. 2., 2. 3., 2. 4.). Napr.:

Jano Ráztočan $\underline{K} + CH^P/RMD$

tetka Eva od Zubajov $A - K + MD_1 = P$

Legenda: / znamená „funkčný člen použitý ako...“

= znamená „totožný s...“.

V *Teórii vlastného mena* (1996) som načrtnol tiež zásady opisu slovotvorných modelov a typov pre klasifikáciu antropónym. Hlbšie poznanie rozličných sústav osobných mien a najmä počítačové spracúvanie rozsiahleho materiálu si vyžiada prehĺbiť techniku modelovej klasifikácie. V jednom živom mene sa obyčajne spája niekoľko pomenovacích mo-

delov. Ide o pomenovacie typy. Sústavu živých mien vytvárajú rozličné pomenovacie typy a modely.

Pomenovací typ živých osobných mien:

Milan Strmeň

Horár Strmeň CH^z/RMD + P=RMD

(čítanie zápisu: individuálna charakteristika sa používa aj v platnosti živého rodinného mena a mena domu + priezvisko, ktoré sa využíva aj ako živé rodinné meno a meno domu)

slovotvorný model [CH/RMD] ded. char. + [P=RMD] priezvk.

slovotvorný typ Sd + Sd

(čítanie zápisu: substantívum odvodené + substantívum odvodené).

Pomenovacie typy predstavujú základné prvky onymických podsystémov. Jednotlivé onymické modely treba chápať ako prototypové (viac-menej otvorené) súbory významových komponentov. Ich miestne, časové a frekvenčné dimenzie ukazujú vnútornú štruktúraciu jednotlivých podsystémov a umožňujú podať ich hlbší synchronný, diachrónny a konfrontačný opis. Metodika modelovania znamená dôležitý metodický prínos do rozvoja súčasnej teoretickej onomastiky. Charakteristika rozsiahlych súborov živých osobných mien priam žiada klasifikáciu bohatých a vnútorne členených pomenovaní na princípe modelových abstrakcií. Použitou metodikou modelovania sa získavajú jednak predpoklady na porovnávanie v rámci národného jazyka, ale aj na interetnickú konfrontáciu (to sa týka najmä obsahových modelov), jednak sa ukázali aj (parasystémové) spôsoby využívania jazykových prostriedkov domáceho jazyka pri nominácii v propriálnej sfére (to sa týka motivačných modelov a slovotvorných modelov a typov).

Údaje získané metodikou modelovania umožňujú exaktne zisťovať napr. pri živých osobných menách využitie jednotlivých funkčných členov, ako aj celých modelových štruktúr v rozličných mikrosystémoch i vo väčších zemepisných areáloch. Pre porovnávací výskum môže byť prínosný zatiaľ nevyužívaný priemerný antroponymický mikrosystém, ktorý vytvárajú tieto ukazovatele: frekvenčný kvocient živých mien pripadajúci na jedného nositeľa, priemerná distribúcia obsahových modelov (pomer obsahových modelov a všetkých živých mien), priemerná členitosť obsahových modelov, priemerné využitie funkčných členov (p. Blanár, 1996). Pre porovnávanie s inými antroponymickými systémami sú signifikantné hodnoty vyššie a nižšie, ako je obvyklý priemer.

Opísanie pomenovacích modelov cez metajazyk umožňuje spracúvať a klasifikovať onymické modely štatistickými a areálovými metódami.

K začiatkom modelovania vlastných mien

Pri rozličných aspektoch a bádateľských prístupoch sa do popredia dostáva metodika modelovania, ktorá sa dnes môže oprieť o exaktné výskumy materiálovej bázy získané počítačovou technikou. Metodika modelovania v propriálnej sfére sa na Slovensku kryštalizuje a rozvíja od roku 1945.⁴ Jej začiatky možno dávať do súvislosti s úsilím uplatniť pri výskume vlastných mien semiotický a funkčno-štruktúrny prístup (porov. V. Blanár, *Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky*, 1945, rkp.). Ide o pokus postihnúť štruktúrnu organizáciu v sústave slovenských úradných a neúradných (živých) osobných mien. Štruktúra osobných mien sa skúma v „menných typoch“. Menný typ sa chápal ako „vyabstrahovaná pomenovacia paradigma“, ktorú tvoria onymické znaky s istou štruktúrou sémantických funkcií (c. d, s. 113). Od r. 1966 a 1967 používam termín **model** (osobných mien). V ďalšej fáze výskumu som pri opise obsahovej stránky osobných mien využil metódu komponentovej analýzy a syntézy a vymedzením všeobecných pomenovacích princípov v propriálnej nominácii osobných mien som formuloval teóriu a metodiku modelovania ich obsahovej a motivačnej stránky (Blanár, 1970/1; súhrne 1996; tu je aj náčrt klasifikácie slovtvorných modelov a typov). Nosnosť a perspektívnosť tohto postupu bola preverená na cca 60 000 súbore živých osobných mien zo stredného Slovenska (Blanár – Matejčík – [Šmelík] I. 1. 1978, I. 2. 1983). Súbor onymických príznakov (prototypového rázu), tvoriaci designáciu mien, sa ďalším výskumom prehľbuje. Podobnú teóriu a metodiku modelovania uplatňujú a rozvíjajú E.-M. Christoph a G. Wotjak (k teórii onymických príznakov), J. Matejčík, I. Valentová (živé osobné mená z oblasti hornej Nitry), M. Imrichová (podsystem logoným), M. Jozefovič (počítačová technika pri modelovaní živých osobných mien a vyhodnocovanie v grafoch a na mapách), I. Haraj (antroponymické sústavy pri pomenúvaní osôb v antike), W. Wenzel (staré lužickosrbské osobné mená), S. Paikala (vývin antroponymickej sústavy vo Fínsku), M. Ološtiak, A. Holá, Ľ. Sičáková, M. Kazík a i. Uplatnenie tejto metodiky umožnilo nahliad-

⁴ J. Pleskalová, 1992, s. 15: „V onymii poprvé uplatnil modelovou klasifikaci V. Blanár, a to pro antroponymii.“

nuť do sústavy osobného pomenúvania (symbióza pôvodného domáceho a európskeho úradného pomenúvania) a na komunikačné rozdiely vo využívaní niekoľkých funkčných členov u niektorých afrických a ázijských etník (Blanár, 1988, 1996). S blízкими teoretickými východiskami sa stretne u P. Čučku (2005: historicko-etymologický slovník zakarpatských ukrajinských priezvisk).

Modelovanie *toponým* premyslel a na českom jazykovom materiáli zdôvodnil R. Šrámek (1971/3, 1972/3, 1976, 1999) pri systematickom budovaní svojej koncepcie funkčnej onomastiky (celkove blízkej poňatiu, ktoré aj v tomto príspevku formulujem). Modelový opis tvorenia terénnych názvov na Morave a v Sliezske J. Pleskalovej (1992) ukazuje perspektívne možnosti tiež pre porovnávaciu onomastiku. Zo slovenských bádateľov tu treba uviesť predovšetkým prácu M. Majtána (1976, 1996 a i.).

3. 1. Onymický systém a jeho realizácia v texte

Funkčným prehodnotením nadindividuálnych pragmatických, spoločensky dôležitých príznakov mena, charakteristických pre celé triedy proprií, sa konštituovala obsahová zložka pomenovacích modelov. Ich motivačná a slovotvorná zložka vychádza z pomenovacích možností príslušného jazykového kódu. Pomenovacie modely tvoria základné prvky onymických systémov, ktoré sa v jazykovej komunikácii realizujú ako antroponymické, toponymické, chrématonymické a i. znaky. V týchto znakoch sa zvyrazňujú isté úradné alebo uzuálne normy danej onymickej sústavy. Konkrétne vlastné mená sú výrazom onymických systémových noriem. Onymický systém je abstraktná celosť funkčných systémotvorných prvkov a pravidiel, noriem, modelov, ktoré sú špecifické pre jednotlivé onymické triedy. Organizačným a systémotvorným princípom každej onymie a onymického systému je základná funkcia vlastných mien <spoločensky podmienená identifikácia // diferenciacia>. Tento všeobecný príznak propriálnej sféry zahŕňa nomináciu, identifikáciu, diferenciaciu; jednotlivé onymické podsystémy sa vydeľujú špecifikujúcimi príznakmi (p. kap. 2. 1.). Onymický systém a jeho fungovanie v reči, v texte sú dve stránky jednej mince, ktoré sú vzájomne späté. Všeobecne onymické existuje len cez konkrétnu realizáciu v komunikácii. Každý onymický znak sa začleňuje prostredníctvom svojho obsahu a formy do mikroštruktúrnych (synonymných, homonymných, slovotvorných a i.) vzťahov, ktoré tvoria jednu z charakteristických črt danej ony-

mie (bližšie Blanár, 1977). Onymické systémy majú svoje centrálné, okrajové a prechodné zóny. Pri vnútorne členených systémoch, ako sú najmä triedy živých osobných mien alebo terénne názvy, dôležitým znakom štruktúrnej organizácie mikrosystému je výrazné využívanie istých obsahových, motivačných a slovtvorných modelov v jednotlivých zemepisných areáloch a v ich historickom vývine. Vo vyššej, resp. nízkej frekvencii týchto modelov sa prejavuje stupeň ich produktívnosti. S odlišnosťou propriálnej a apelatívnej nominácie súvisí fakt, že onymické a nárečové areály sa neprekrývajú. Onymické systémy majú povahu – vyjadrené termínom V. Mathesia – pružnej stability. Ich dynamická povaha vyplýva z napätia medzi pomenovacími potrebami spoločensky podmienenej identifikácie // diferenciacie (tie sú výrazom administratívno-právnych a užších spoločenských noriem, ktoré však nepredstavujú statické veličiny) a pomenovacími možnosťami príslušného jazyka. Vlastné mená fungujú v komunikácii ako prototypy. Realizácia elementárnych systémových prvkov, zakotvená v onymickej situácii a v mentálnej reprezentácii používateľov jazyka, má dynamickú povahu, preto má aj formálny onymický systém dynamický status.

Onymické systémy sa vzhľadom na povahu pomenovaných objektov svojim spôsobom manifestujú v priestorových, časových a frekvenčných dimenziách. Napr. toponymické názvy sú trvalo motivačne spojené s ich miestom v zemepisnom priestore. Hovorí sa o propriálnych (alebo systémových) priestoroch. Systémové priestory majú svoje časové vrstvy a priestorové areály, v ktorých sa zisťujú makrotypy, mikrotypy a tzv. malé typy miestnych názvov. Na miestnych názvoch pozorujeme, ako pomenovacie normy v toponymii reagujú na zmeny onymickej situácie. Nemalú úlohu pri ustáľovaní a modifikácii pomenovacích noriem majú ideologické postoje predstaviteľov štátnej administratívy. Propriálny jazykový zemepis znamená odklon od etymologizujúceho hľadiska; patrí medzi základné pracovné metódy novodobej onomastiky (p. Šrámek, 1999, s. 86 n.)

Fungovanie antroponým a antroponymického systému sa navonok prejavuje ako generačná menlivosť pomenovaných osôb v triede mužov, žien a (slobodných) detí. V týchto troch triedach sa uskutočňuje v každej novej generácii reprodukcia osobných mien. Pri osobnom pomenovaní nejde len o dynamiku, ktorá vyplýva z potreby pomenúvať nových jedincov pri ustavičnej výmene generácií. Od včasného stredoveku zohráva dôležitú úlohu spôsob vyjadrenia príbuzenského vzťahu v pokrvnom príbuzenstve. Vývin smeroval od systému spočívajúceho

na nededičných osobných menách cez bližšie identifikovanie pomocou prímen a individuálnych charakteristík k antroponymickému systému, ktorého základným členom je priezvisko ako symbol pokrvného príbuzenstva. Touto vnútornou predstavou vznikol ako onymické generálium kvalitatívne nový onymický systém. Krstné meno „pokleslo“ na určujúci člen a bývalý určujúci člen, upevnený novými antroponymickými príznakmi, sa stal hierarchicky základným členom pomenovacej schémy (o tom p. kap 2. 4). Administratívne požiadavky organizovaného štátu a úsilie privilegovaných vrstiev upevniť vlastné právno-držiteľské nároky dali podnet na vnútornú prestavbu antroponymického systému.

Štatistické spracovanie osobných mien a miestnych názvov ukázalo, že jednotlivé mená, ale aj obsahové a slovotvorné modely sa vyznačujú frekvenciou príznačnou pre isté triedy mien. Pri obsahových, motivačných a slovotvorných modeloch zisťujeme rozličné viac alebo menej produktívne pomenovacie postupy. So zreteľom na ich využitie odlišujeme v mikrosystémoch produktívne a periférne modely. Dôležité bolo zistenie, že aj obsahové modely majú charakteristickú areálovú distribúciu, že sa dajú kartograficky spracúvať a prinášajú zaujímavé fakty pre porovnávacie štúdium.

V doterajšom výskume sa uprednostňuje analýza reálnych vlastných mien, ktoré sú prístupné vonkajšiemu pozorovaniu. Sústredenie na výskum povrchových javov necháva otvorené, nepovšimnuté a neriešené mnohé dôležité otázky, na ktoré hľadá odpoveď teoretická onomastika. Materiálové deskripcie, podobne ako pramenné zbierky v heuristických prácach predstavujú nevyhnutné predpoklady pre úsilie preniknúť do hĺbkovej štruktúry onymických vzťahov. Uvedme niekoľko príkladov. J. Svoboda (1964, s. 187) pripomína, že staré české prímená sú neustálené, premenlivé a nie sú dedičné (pravda, už zo 14. a 15. stor. poznáme príklady, že niektoré prímená prechádzajú na druhú generáciu), preto sa úradné súpisy, registre a pod. až do 18. stor. usporadúvali podľa krstných mien, ktoré boli vlastným pomenúvaním osôb. Ale autor nerieši otázku, s akými systémovými zmenami je spojený prechod od jednomennej k dvojnomennej antroponymickej sústave, prečo sa úradné súpisy, registre neskôr abecedne usporadúvajú podľa priezvisk. V medzinárodnej onomastickej príručke *Namenarten und ihre Erforschung* (2004, s. 671 n.) podávajú R. a V. Kohlheimovci originálny metodický príspevok k vývinu konkrétnych osobných mien (Rufnamen) v jednomennom systéme. Ale podobne ako W. Wenzel (2004, s. 705 n.), ktorý dôkladne analyzuje historicko-spoločenské okolnosti vedúce

k dedičnosti a ustálenosti písomnej formy prímien (protopriezvisk), neuvažuje, v čom spočíva a ako sa prejavuje prestavba systémových vzťahov krstného mena a priezviska pri prechode od jednomennosti k dvojmennosti, inými slovami: čo viedlo k hierarchickej prestavbe týchto dvoch funkčných členov (o tom podrobnejšie v kap. 2. 4.).

Textologická metóda priniesla prehĺbený pohľad na postavenie vlastného mena v mikrotexte (porov. napr. Harweg, 1993; Werner, 1989). Je zaujímavé, že v prehĺbených textologických príspevkoch sa nevenovala pozornosť tzv. propriálnemu kontextu $P : P : P$, i keď pragmatické naindividuálne príznaky možno vyabstrahovať najmä v propriálnych kontextoch. R. Harweg sleduje z hľadiska lingvistického statusu použitie krstného mena ako nositeľa vetného dôrazu v makrotexte, nie však ako funkčný člen mennej sústavy (istého podsystému).

Analýza izolovaných vlastných mien dodnes zahmlieva pohľad na problematiku obsahu (významu) vlastného mena. Unilaterálne chápanie onymického znaku sotva môže túto otázku osvetliť. Azda už uvedené príklady svedčia o nevyhnutnej súčinnosti dvoch metodických postupov: analýzu konkrétneho (čo najrozmanitejšieho) materiálu treba spájať s úsilím postihnúť vnútorné systémové vzťahy v organizácii a spoločenskom fungovaní onymických sústav.

Terminologická poznámka.

Antroponymia ako systémová štruktúrovaná a normovaná celosť a ako otvorený súbor mien, ktorý funguje v spoločenskej komunikácii, sú dve vzájomne späté veličiny; prvá patrí do roviny langue, druhá do roviny reči, textu. Preto je odôvodnené ich pojmovo a terminologicky odlíšiť:

antroponymický systém (sústava) ako jav hĺbkovej roviny (langue) môže mať povahu jednomennej štruktúry, keď je hierarchicky základným členom krstné meno; keď je základným členom priezvisko, ide o dvojmenný systém (sústavu); osobitný typ predstavuje pomenovanie so záväzným patronymikom a (dedičným) priezviskom. Príklad: $a + B$; $a + \underline{b} + C$. Tieto antroponymické štruktúry môžu byť jednočlenné i viacčlenné. Pomenovacie typy neúradných mien sú omnoho rozmanitejšie ako toto jadro úradného pomenúvania.

(Antroponymická) pomenovacia schéma je úradne alebo uzuálne ustálený spôsob osobného pomenúvania v jazykovej praxi, na úrovni komunikácie, textu. Môže ísť o jednočlenné alebo viacčlenné pomenovanie osoby, napr. *Martin, Maroš spod hory, Martin Kalík; Anna Krátka – Pôbišová; Juro Minarových Bitkár.*

3. 2. Onymia v spoločenskej komunikácii

Existenčným poľom onymie je spoločenská komunikácia. Javy hĺbkovej štruktúry sa realizujú v reči, v texte, v diskurze. Vlastné mená sa významnou mierou účastnia na výstavbe rozličných druhov textov. Popri začlenení vlastného mena do textu poznáme aj iné formy ich spoločenského fungovania. Rozdiel medzi komunikatívnou kompetenciou proprií a apelatív je najvýraznejší v textoch, v ktorých zreteľ na referenta nie je dôležitý, resp. neprichádza do úvahy; sú to napr. rozličné administratívne zoznamy, súbory, katalógy, kalendáre, onomastikóny a pod. Celkove sa však vlastné mená používajú vo všetkých komunikatívnych funkciách. V niektorých druhoch textov sa uplatňujú viaceré komunikatívne funkcie. Napr. v dialogickej reči sa uplatňuje funkcia expresívna (*Ondrejko!*), konatívna (*Hej, Ondro, Ondro!*) i fatická (*Si tam, Ondrej?*) Pri jazykovednej analýze je obvyklá metajazyková funkcia (*Forma Hopsasa je v platnosti osobného mena substantívum*). V teórii rečových aktov sa odlišila sociálna interakcia pri rozličných spôsoboch komunikácie od (užšej) komunikácie verbálnymi prostriedkami (p. Fiske, 1982; Strawson, 1985); sem patrí aj využívanie vlastných mien v rečových prejavoch. Vzhľadom na základné kontaktné situácie (celonárodný, lokálny, individuálny jazykový kontakt) rozoznávame oficiálny diskurz a viaceré stupne neoficiálneho diskurzu. Pokiaľ ide o spôsob používania úradných a neúradných mien, diskurz má svoje komunikačné pravidlá. Napr. veľké množstvo variantov vlastných mien je nepriamo úmerné počtu ich užívateľov. Zaužívané inovácie v lokálnom a individuálnom úze ovplyvňujú a narúšajú tradičnú hierarchiu troch okruhov jazykových kontaktov (Lubaš, 1984; Mrózek, 2003). Pri spoločensky podmienenej identifikácii a diferenciacii sa vlastné mená utvárajú a používajú podľa noriem príslušného jazyka. Ale pre propriálnu nomináciu a štruktúrnu organizáciu onymických systémov sú okrem toho charakteristické prvky špecificky onymickej povahy (napr. onymická sémantika, odraz onosém na jazykovej forme, pomenovacie modely, funkčné členy pri osobnom pomenovaní). Pri výskume rozsiahlej problematiky verbálnej komunikácie vlastných mien treba mať na zreteli nielen ich lingvistický, ale aj onomastický status (podobne aj Šrámek, 2003).

Prvky onymického systému fungujú ako dynamické hodnoty v rámci daných spoločenských noriem na styku jazykových a mimojazykových procesov a v istých časových, priestorových (areálových) a frekvenčných dimenziách. Na niekoľkých prípadoch najmä z oblasti osobného

pomenúvania si všimneme fungovanie onymie v úzkom vzťahu s pomenovacou sústavou.

Podľa úradných noriem pomenúvania osôb na Slovensku sa uplatňuje dvojmenná sústava typu *a + B*, t. j. spojenie funkčných členov krstného mena a priezviska. V predchádzajúcich výkladoch sme videli, že funkčné členy predstavujú isté onymické hodnoty (s danou onymickou designáciou). To je jadro úradnej sústavy (okrajové zložky si tu nevyšímame). Hierarchicky základným funkčným členom je priezvisko vďaka antroponymickým príznakom <príbuzenský vzťah k rodine ako celku> a <dedičnosť>, ktoré sa pri krstnom mene uplatňujú v negatívnom stupni. Spoločnými príznakmi týchto dvoch funkčných členov sú <prirodzený rod>, <ustálenosť administratívno-právny územ>, <platnosť od narodenia>. Onymickou platnosťou sa teda obidve funkčné členy odlišujú. Aj pomenovanie vydatých žien a detí upravujú úradné normy. Úradne záväzná je forma priezviska zapísaná v matrike narodených. Matriky sa opierajú o úradný inventár krstných mien, ktorý nie je vzhľadom na aktuálne spoločenské potreby celkom uzavretý. Tieto pomenovacie normy sa realizujú v pomenovacej schéme: krstné meno (*Adam, ..., Eva, ...*) + priezvisko (*Hlavaj, Hlavajová..., (Maximilián) Nitra, (Anna) Nitrová...*). V bežnej komunikácii máva krstné meno rozličné hypokoristické podoby (nárečový úzus je v mnohom odlišný), forma priezviska je štandardizovaná. Neúradné pomenúvanie osôb je na Slovensku omnoho rozmanitejšie. Pomenovacie normy živých mien vychádzajú z miestneho a krajového úzu, ktorý sa týka stavby funkčných členov, ich počtu, areálového rozloženia, ale aj niektorých pomenovacích princípov (podrobnejší opis a rozbor p. Blanár – Matejčík I. 1, 1978, I. 2, 1983). Homonymné priezvisko *Nitra* plní svoju identifikačnú úlohu vtedy, keď adresát (hovoriaci, čitateľ) pozná genus proximum tejto propriálnej formy. Keď v danom prípade vie, že nejde o riekku, hotel, rekreačný ústav, ale že ide o istú osobu. Uskutočnenie referenčnej identifikácie vyžaduje poznať najdôležitejšie informačné prvky „vedenia“ o tomto onymickom objekte. Pre bežnú komunikáciu nie sú dôležité onymické príznaky nižšieho rangu. Znalosť celej sémantickej stavby obsahových modelov je nevyhnutná pri vedeckom opise, keď skúmajeme princípy a organizáciu onymického podsystému. Napr. charakteristika živých osobných mien sa dá ťažko predstaviť bez rekonštrukcie ich pomenovacích modelov.

Dostali sme sa ku vzťahu referenčnej identifikácie a vedenia o onymickom objekte. Táto otázka si žiada podrobnejšie osvetlenie.

Referenčná identifikácia a vedenie o onymickom objekte. Ako sme už uviedli, sémantika vlastného mena existuje ako objektívna hodnota, aj keď sa referenčný vzťah nerealizoval, pretože designácia onymického znaku je fenomén na rovine onymického systému.

Pri identifikácii jednotlivcov danej triedy v spoločenskej komunikácii poznáme niekoľko typov situácií, ktoré závisia od spôsobu poznania pomenovaného objektu. Ide vlastne o rozličný stupeň vedenia o onymickom objekte. Jazyková kompetencia nezahrnuje znalosť onymických znakov. S domácou a cudzou onymiou sa príslušníci jazykového spoločenstva oboznamujú postupne a individuálne. Pri dorozumievaní akte sa aktivizujú činitele, ktoré spolupôsobia pri onymickej nominácii. Sú to zvukový nosič informácie (designátor), jedinečný onymický objekt (denotát), vedenie o denotáte (myšlienkový obsah) a onymická sémantika (designácia). Pri používaní vlastného mena podávateľ a percipient interpretujú obsah onymického znaku. Ich dorozumievanie predpokladá v zásade obdobnú znalosť obsahu vlastného mena, hoci sa vyskytujú situácie, keď takéto podmienky nemusia byť splnené. Všimnime si nasledujúce kontexty:

- (1) A. Práve som sa vrátil z príjemnej jarnej prechádzky. Bol som pri *Jánošíkovej jaskyni*, obišiel som *Farárku* a dostal som sa až k *Baračke*.
B. Ja ešte nepoznám okolie Trenčianskych Teplíc. Neviem, kde ležia tieto objekty.
A. Zajtra ťa ta zavediem.
- (2) Zemepisné objekty *Farárka*, *Jánošíkova jaskyňa* a *Baračka* sa nachádzajú v katastri obce Trenčianske Teplice.
- (3) Cisárske veličenstvo vraj odpovedalo, že sľubuje peniaze a kniežatstvo N. (D. Krman). – Ktoréhosi statného mladého muža odvliekli do D., deti potrestali a starú cigánku zavreli do väzenia (W. Scott). – Poštárka v N., Emil L., všetci pozerali na norku, ktorú vyťahoval z klietky Stanislav Č. (J. Johanides).

V kontexte (1) je vedenie komunikanta B o daných objektoch len povrchové. Stačí mu však na to, aby zaradil názvy *Jánošíkova jaskyňa*, *Farárka*, *Baračka* medzi krajové zemepisné názvy, presnejšie: do súboru geoným patriacich do katastra Trenčianskych Teplíc. V bežnej komunikácii netreba vždy „poznať“ druhovú jednotlivosť, nemusí sa teda realizovať príslušná referencia, stačí „vedieť“, že napr. názvy *Farárka* a *Jánošíkova jaskyňa* pomenúvajú nejaké neobývané zemepisné objekty v súbore slovenských chotárných názvov.

V kontexte (2) sa však zameriava pozornosť na onymický objekt. Komunikantovi sa podávajú základné informácie o príslušných onymických objektoch, ktoré mu predtým nemuseli byť známe. Na základe týchto informácií je už možná jednoznačná referenčná identifikácia uvedených vlastných názvov. V bežnej komunikácii sa obyčajne kladie dôraz na referenčnú identifikáciu, ktorú umožňujú isté informačné a encyklopedické poznatky. Znalosť, vedenie o denotáte vlastného mena má individuálne menlivý rozsah, aj keď ide o rovnaký pomerne známy objekt.

(3) Citované príklady, vyskytujúce sa obyčajne v písaných (najmä umeleckých) prejavoch, sú špecifické tým, že sa vlastné meno neuvádza v plnej podobe, ale len prvou (zriedka ľubovoľnou) literou. Cieľavedome neúplnú informáciu podáva rodné meno so začiatočným písmenom priezviska. V podobných prípadoch môže podávateľ hovoriť o onymickom objekte ako o takom, ktorého jednoznačná identifikácia nie je pre percipienta podstatná, prípadne má ostať utajená alebo dôležité sú len pragmatické komponenty mena. Podstatná je však okolnosť, že z uvádzaného kontextu sa dá vidieť, do akej onymickej triedy patrí objekt pomenovaný týmto skráteným menom. Preto napr. vo výpovedi *Stalo sa raz v meste N.* skratka *N.* nepredstavuje nejakú prázdnu „etiketu“ pomenovania osídleného miesta. Táto forma predstavuje určujúcu stránku toponymického znaku. Určenú stránku tohto znaku tvorí jeho propriálna sémantika (designácia). Aj pri svojej skratkovej forme pomenovania tento typ mien je svojou komunikatívnou hodnotou blízky prípadom presupozíčnej identifikácie v kontexte (1).

3. 3. Pomenovacie normy v úradnom a neúradnom styku

Používanie danej onymie nemožno odmyslieť od pravidiel a zákonitostí, ktoré vytvárajú normu bežného fungovania súborov vlastných mien v rozličných komunikačných situáciách. Komunikačná prax, ktorá musí uspokojovať rozmanité pomenovacie potreby, predstavuje dôležitého dynamizujúceho činiteľa pri vytváraní noriem v propriálnej oblasti. Úradné mená používané v komunikačných sférach dôležitých z hľadiska štátno-politickej organizácie a administratívy, majú svoje štandardizované podoby. Podobu vlastných mien v neoficiálnom a súkromnom styku určuje nekodifikovaný spoločenský úzus. Poznáme interné a externé normotvorné činitele. Internými normotvornými činiteľmi rozumie-

me jednotne pôsobiaci súhrn tendencií, zákonitostí, pravidiel, podľa ktorých je daný systém štruktúrovaný. Externými normotvornými činiteľmi rozumieme cieľavedomou starostlivosťou usmerňované tvorenie a používanie štandardizovaných foriem vlastných mien v jazykovej komunikácii (ide o jazykovú kultúru a jazykovú politiku v onomastike). Komunikačná prax vychádzajúca z rozličných komunikačných situácií signalizuje zárodoky vývinu onymickej sústavy.

Spoločenská podmienenosť identifikácie a diferenciacie druhových jedincov sa výrazne prejavuje v úzkej spätosti ich pomenovania s mimojazykovými činiteľmi, a to so sociálnymi, právnymi, historickými normami príslušnej štátnej administratívy a celým ideologickým zázemím danej society. Tieto činitele zanechávajú trvalé stopy na štandardizácii vlastných mien. V súlade s požiadavkami štátnej administratívy odborné komisie usmerňujú používanie, úpravy i zmeny onymických súborov. Existujúcu onymiu výrazne zasahuje zmenená štátno-politická a ideologická situácia. Spomeňme napr. pomenovanie a premenovanie obcí, ulíc, inštitúcií a pod. v oslobodených územiach po druhej svetovej vojne alebo úradné menenie priezvisk pri „vyrovnávaní“ cudzích mien s menami domáceho etnika; porov. *Jedinák* → *Jóházi*, *Vízy* → *Vodnár*, *Kňazice* → *Žitavany*, *Turčiansky Svätý Martin* → *Martin*. (p. napr. Blanár, 1950). V týchto postupoch možno vidieť aktivizáciu príznaku <formou mena signalizovať etnickú príslušnosť jeho nositeľa alebo primeranosť mena pre platnú ideológiu>. Po prehodnotení tejto onymicky relevantnej vlastnosti na onosému (onymický príznak) obdobné prípady premenovania sa chápu ako realizácia pomenovacieho postupu, ktorý vyhovuje dobovým požiadavkám. Vonkajšie činitele ovplyvňujú reálnu onymiu sprostredkovane cez príslušnú onymickú sústavu.

S podobným javom (paralelné používanie viacjazyčných variantov mena) sa stretáme vo včasnom stredoveku najmä na kontaktných územiach pri zapisovaní vlastných mien v uhorských kanceláriách. Rozdiel je však v tom, že pre úzus stredovekých uhorských kancelárií nebol signifikantný uvedený príznak. Propriálne funkcie nespĺňala jazyková forma (viac alebo menej stabilizovaná), ale apelatívny význam vlastného mena. Napr. analýza bohatého antroponymického materiálu z najstaršej košickej mestskej knihy *Acta iudicaria* ukázala, že vo vedomí stredovekého človeka nebola právne preukazná jazyková a pravopisná forma mena, ale jeho „obsah“ (Halaga, 1970/2, s. 202). Príklady na takúto variantnosť nie sú zriedkavé: *Parvus Pinder* // *Klein Pinder* (Košice, koniec 14. stor; Halaga, 1970/2); *Michal* // *Mihaj*; *Georg* // *Gerg*

// *Jorg* // *Juro* // *Jirík* // *Đuro* // *Đurđa* (Boca, 1588 – 1602; Blanár, 1961). Základný člen pomenovacej schémy sa stabilizoval až uzákonením dvojmennej sústavy.

Vplyv sociálnych a spoločenských činiteľov na tvorenie nových názvov pozorujeme najmä v prevratných historických etapách spoločenského života národov. Napr. po r. 1917 nové a zmenené geografické názvy v bývalom Sovietskom zväze sa viacerými znakmi odlišujú od staršej toponymie. Ide však o dynamickú závislosť nových názvov od názvov historicky starších. Mnohé toponymické modely si svoju produktivnosť podržali. Charakteristickým znakom novej toponymie je úplná motivovanosť. Nové mená majú ideologický obsah a emocionálne podfarbenie. Osobitosťou sémantiky lexikálnych základov nových miestnych názvov je dôrazne sociálna sémantika (*Svobodnyj, Znamensk*) s výrazom optimistickej charakteristiky pomenovaného objektu (*Solnečnogorsk, Jasnomorskij*). V porovnaní s týmito tendenciami iný obraz poskytujú krajiny s anglicky hovoriacim obyvateľstvom. Napr. austrálske názvy sa tvoria prevažne podľa zásad zemepisných mien v Anglicku (Beleňkaja, 1975, s. 48 – 49).

V normách osobného pomenúvania sa stretávajú dva princípy, mechanický a selektívno-konotačný. Do súboru antropolexém európskych mien výrazne zasiahlo kresťanstvo. Do starej gréckej, germánskej, slovanskej, románskej a i. antroponymie začali prenikať v súvislosti so šírením kresťanstva mená biblických a grécko-latinských svätcov. Produktívne kresťanské mená sa v novom prostredí adaptujú a v zdomácnenej forme ďalej rozvíjajú podľa zákonitostí domáceho jazyka. Pri výbere mien novorodencov sa namiesto staršieho „mechanického“ princípu (Kohlheim, 1981, s. 137 poukazuje na situáciu v nemčine) začal uplatňovať selektívny „konotačný“ princíp, t. j. samostatný výber z jestvujúceho inventára na základe konotácie, s ktorou sa meno svätca spája. Tento konotačný princíp možno hodnotiť ako prejav mentality istého spoločenstva. Uzákonením dvojmennej sústavy sa „krstienie“ priklonilo k mechanickému výberu. Avšak mechanický princíp sa uvoľňuje jednak selektívnou konotačnou voľbou krstného mena, ale uvoľňuje sa najmä mechanické preberanie manželovho priezviska v prospech manželky, a to nielen v neúradnom pomenúvaní, ale aj v administratívno-právnych normách úradných mien. Tak sa vyvinuli rozdiely v niektorých úradných antroponymických sústavách najmä pri pomenúvaní vydatých žien. Napr. maďarčina pozná 4 typy pomenúvania ženských nositeľov, vo Fínsku sa od r. 1986 pripúšťa 5 možností pri výbere mien novoman-

želov a pre pomenovanie dieťaťa jestvujú 2 alternatívy. Keď sa rodičia nedohodnú na priezvisku dieťaťa, dieťa dostáva priezvisko svojej matky (Blanár, 1996, s. 185 – 7; tam aj ďalšia literatúra). V dôslednejšom uplatnení priezviska podľa manželky možno vidieť prejavy emancipácie ženy v modernej spoločnosti.

Pomerne samostatný podsystém predstavuje oblasť neúradného a polouúradného pomenúvania (tzv. živé mená). Kým v úradných onymických sústavách (ich základná podoba je písaná) sa používajú úradne kodifikované, štandardizované podoby mien, pre neúradné sústavy, ktorých základná je podoba hovorená, sú charakteristické variantné, často nárečovým blízke podoby mien. Živé mená odlišuje od úradného pomenúvania ustálenosť užším spoločenským úzom. Na stavbu pomenovacieho modelu sa využíva vyše 20 druhov motivačných príznakov. Jedno živé meno môže pozostávať z niekoľkých pomenovacích modelov, v ktorých sa uplatňujú viaceré motivačné príznaky; preto sa oblasť živých mien vyznačuje pomerne bohatým súborom pomenovacích modelov. Porov. príklad zo slovenčiny (s modelovými hodnotami):

<i>Pavel Bročko (Rakovo)</i>	<i>Paľo Bročké</i>	K + RM=P
K + P	<i>Jirka Holík</i>	CH ^v
	<i>Inžinier</i>	CH ^z
	<i>Alkoholík</i>	CH ^v

Vypracovaný súbor metajazykových prvkov konštituujujúcich obsahovú stránku antroponymických znakov umožnil nazrieť do vnútornej stavby mikrosystémov a makrosystémov živých osobných mien. Takmer v dvoch tretinách (skúmaných) obcí na strednom Slovensku tvoria živé mená s frekvenciou „1“ vyše polovicu pomenovacích typov; také mená sú okrajové. Vysoké percento živých mien býva obyčajne sústredených okolo 7 – 10 pomenovacích typov. Tieto mená majú v danom mikrosystéme centrálné postavenie. Pri kartografickom spracúvaní sa využívajú nielen pomenovacie typy a modely, ale aj ich zložky, napr. centrálné i okrajové obsahové modely majú svoje osobitné zemepisné areály. Stavbu, vývin a fungovanie neúradného pomenúvania nemožno izolovať od úradného menného systému, ale jeho formovanie a ďalší vývin má svoje vlastné smerovanie. Pri živých menách sme zistili aj niektoré pomenovacie princípy, ktoré úradná sústava nepozná (ide o nové zákonitosti živých mien v hĺbkovej štruktúre), napr. osoba sa pomenúva individuálnou charakteristikou alebo nepriamo, t. j. vo vzťahu k inej obyčajne príbuznej osobe; pomenovanie rodinného príslušníka môže byť motivované menom dvora; východiskom pomenúvania v rodine môže byť

meno matky – živateľky. Podobné pomenovanie rodinných príslušníkov podľa mena matky zistila E. Wolnicz-Pawłowska na západolemkovskom území a P. Čučka v huculských obciach v Zakarpatsku. Klasifikáciou rozsiahleho materiálu a zistením frekvenčnej a zemepisnej distribúcie obsahových modelov živých osobných mien sa vytvorili predpoklady na porovnávaciu sociolingvistickú analýzu všeobecných pomenovacích princípov živých mien v príbuzných i nepríbuzných jazykoch (bližšie Blanár – Matejčík I. 1, 1978, I. 2, 1983; Blanár, 1996).

V kontaktných situáciách sa dostáva osobné pomenovanie do rozličných interferenčných vzťahov. Tieto vzťahy sa prejavujú nielen v pomenovacích motívoch, v onymicky relevantných príznakoch, ale aj v samotných pomenovacích princípoch. Uvedme príklad zo slovensko-maďarských kontaktov. V počtových knihách zemianskeho banského súdu v Boci z r. 1588 – 1602 nachádzame štyri typy ženských mien. Pomenovací typ *Janko Strečková, Matz Kohlerka* predstavuje základný pomenovací princíp maďarskej antroponymickej sústavy. Funkčné členy *Strečková, Kohlerka* sú bližšie určené krstným menom manžela, a nie pomenovanej manželky; porov. maď. *Fekete József : Német Katalin* → *Fekete Józsefné*. – V mnohých sústavách afrických národov, ktoré boli stáročia kolóniami niektorých západoeurópskych štátov, sme zistili istú symbiózu tradičného (ľudového) pomenovania s novým, úradným pomenovaním vlastným európskym kolonizátorom. Ovplyvňovanie osobných mien európskymi menami i pomenovacími princípmi, ktoré sa uplatňovali v antroponymickej sústave kolonizátorov, narušilo ustálený domáci ľudový úzus. Variabilnosť viacerých z analyzovaných sústav smeruje (v oficiálnom styku) k dvojčlennej pomenovacej sústave s dedičným priezviskom. Onymický príznak <dedičnosť>, úzko súvisiaci s pomenovacou situáciou danej society v jej historickom vývine, hlboko zasahuje do príslušnej antroponymie a do jednotlivých antroponymických sústav.

3. 4. Využitie jazykových prostriedkov v sústavách vlastných mien

V propriálnej nominácii sa jednotlivé objekty danej triedy odlišujú lexikálnym výberom alebo slovotvornou stavbou pomenovania. Pri pomenovaní osôb pristupuje nová okolnosť v tom, že jedinci neobyčajne rozsiahlych súborov sa nepomenovávajú len ako takí (tak je to v rodinnom styku a v menších spoločenských kolektívoch osobne známych ľudí),

ale aj ako členovia pokrvného príbuzenstva. Odlišovanie príbuzných a nepríbuzných osôb je zakódované v úradných a neúradných pomenovacích schémach. Z tohto hľadiska sa využitiu jazykových prostriedkov pri pomenúvaní osôb nevenovala dostatočná pozornosť. Povšimnime si, akú úlohu hrá v propriálnej nominácii pomenovacia schéma a jazykový typ.

V kapitole 2. 4. sme ukázali, ako sa v horizontálnom a vertikálnom rade pomenovacej schémy $x + A$ využíva hierarchický vzťah a sémantika funkčných členov na vyjadrenie príbuzenského vzťahu v jednej rodine. Ďalšiu zákonitosť vo využívaní jazykových prostriedkov pozorujeme pri porovnaní jednomennej a dvojmennej sústavy (p. Blanár, 1963). Hierarchicky základný člen pomenovacej schémy má najvyššiu frekvenciu, a pokiaľ ide o jazykovú stránku, vyznačuje sa najbohatším súborom antropolexém a najčlenitejšou afixálnou deriváciou. V jednomennej sústave sa osoba pomenúva individuálnym krstným menom alebo individuálnou charakteristikou, prípadne spojením týchto funkčných členov. Ide o modelové schémy $K (+ ch...)$, $CH (+ k...)$. Lexikálny výber je tu veľmi zaťažený. Jednomenná sústava predstavuje dôležitý prameň na zisťovanie starých antropolexém i špecificky antroponymických slovotvorných postupov. V dvojmennej sústave sa hierarchicky základný člen priezvisko ($k + P$) stal nositeľom a symbolom rodinnej príslušnosti. Spojením priezviska s krstným menom sa rozširujú jeho identifikačné a diferenciacné možnosti; pomenúva člena pokrvného príbuzenstva. V triede priezvisk sa výrazne rozširuje súbor antropolexém i antropoformantov. V jazykovej výstavbe priezvisk sa najzreteľnejšie prejavuje výrazové špecifikum vlastných mien.

Pre danú otázku je inštruktívne porovnanie s bulharskou trojčlennou sústavou. Staršia bulharská úradná sústava bola vybudovaná na individuálnych krstných menách ($a + b + c$). Išlo o spojenie individuálneho krstného mena pomenovanej osoby s krstným menom jej otca a deda. Členy b , c poukazovali tvarom privlastňovacieho prídavného mena na rodinnú príslušnosť osoby s krstným menom a (*Ivan Christov Petrušev*). Pre túto sústavu bola príznačná ustavičná výmena individuálnych krstných mien. To predpokladalo ich väčšiu zásobu. Na rozdiel napr. od stavu v slovenčine, češtine, poľštine podoby mien, ktoré by sme v týchto jazykoch hodnotili ako hypokoristické k jednému základnému menu (porov. *Dimităr – Mitro, Mito, Mitko*), ako oficiálne krstné meno mohli stáť na ktoromkoľvek mieste bulharského trojčlenného pomenovania (*Vasil Mitov Ivanov, Verin Satirov Mitov*). Ako úradné formy sa hodnotia

mená *Cano, Boťo, Božko, Duško, Marko* atď. Asi od prvej svetovej vojny v oficiálnom administratívnom styku prevažuje sústava typu $a + \underline{b} + C$. Tento typ, blízky s ruštinou, sa odlišuje od západoslovanského pomenovania záväzným patronymikom ($\underline{b}$). Proces ustáľovania tretieho člena v bulharskej úradnej sústave ako pevného dedičného priezviska prebieha postupne. Nie je náhodné, že trieda krstných mien, ktorá bola dlhý čas v pomenovacom modeli hierarchicky základnou, je v bulharčine podstatne bohatšia ako napr. v slovenčine. N. Kovačev zistil v bulharčine k roku 1980 33 488 krstných mien (13 770 mužských a 19 718 ženských mien) (Kovačev, 1995, s. 20). Úplný súbor osobných mien na Slovensku obsahuje 8 433 krstných mien a 230 011 priezvisk (Ďurčo, 1996); základnou jednotkou pri priezviskách je ich grafický variant.

Frekvenčné údaje, ktoré sú výrazom produktívnosti onymických javov, osvetľujú z istého hľadiska povahu onymického systému. Hľadisko frekvencie môžeme uplatňovať aj pri spôsobe využitia onymických modelov. Pre otázku jazykovej výstavby vlastných mien prináša zaujímavé poznatky porovnanie využitia onymických lexém a onymických formantov napr. v menných sústavách typologicky odlišných jazykov. Porovnanie využitia slovenských a maďarských antropoforantov pri tvorení priezvisk v Maďarsku (p. Blanár, 1950) ukázalo, že v prevažne flektívnej slovenčine je vyššie percento priezvisk s odvodenou slovtvornou štruktúrou, kým v aglutinačnej maďarčine sa viac využívajú antropolexémy. Vo vybranom (pomerne obmedzenom) súbore slovenských priezvisk z Maďarska je pomer všetkých priezvisk v skúmanom priestore a odvodzovacích základov 10 : 7. Asi 30% prípadov pripadá na diferencovanie odvodzovacími prostriedkami. Pomer všetkých maďarských priezvisk v skúmanom priestore a odvodzovacích základov je 10 : 8,2. V maďarskom súbore pripadá na diferencovanie odvodzovacími prostriedkami (t. j. na priezviská s odlišnými derivačnými formantmi) len 18% prípadov. V maďarčine je v porovnaní so slovenčinou viac využitý lexikálny výber a v menšom počte prípadov derivačné schopnosti maďarčiny.

Naše staršie zistenia z maďarského územia modifikujú údaje Ľ. Šmelíka (1994) z jeho štatistickej analýzy priezvisk zo 101 obcí na Záhorí (184 076 mien). V záhorských priezviskách má okolo 40% mien odlišnú antropolexému a v 60% prípadov sa odlišujú osoby odvodeným priezviskom. Ak vezmeme do úvahy slovenské priezviská zo severného Maďarska, dá sa predbežne povedať, že väčšiu polovicu priezvisk tvoria formanty odlišujúce osoby antropolexémou a menšiu polovicu mená

s odlišnými antropoforantmi. Tieto zistenia sú pomerne blízke jazykovej štruktúre priezvisk v Zakarpatsku. V zakarpatskookrajinských priezviskách má 46% mien formy s antroponymickými formantmi (Čučka, 2005, s. XXVI: „morfologický spôsob tvorenia“).

Uvedme na porovnanie ešte niektoré údaje o fínskych priezviskách, ktoré sú zo štatistického hľadiska dobre preskúmané (p. S. a J. Paikkala, 1988). Podľa registračného centra obyvateľstva z r. 1985 počet fínskych priezvisk je 79 092. Podľa E. Kiviniemiho (1982) používali Fíni v r. 1982 okolo 34 000 krstných mien (okolo 20 000 ženských a 14 000 mužských mien). Vo Fínsku máva jedna osoba viac ako jedno krstné meno, preto je ich celkový súbor pomerne vysoký. Na jednu osobu pripadajú priemerne dve krstné mená. Pre pomerne vysokú frekvenciu krstných mien vo Fínsku je dôležitá okolnosť, že do polovice 19. stor. fungovali vo fínčine dve antroponymické sústavy. Vo východnom Fínsku sa uplatňovala asi od 16. stor. dvojmenná sústava ($a + B$), ale v západnom Fínsku sa vidiecke obyvateľstvo identifikovalo otcovým menom, ku ktorému sa mohlo pridávať prímeno poukazujúce na bydlisko (Paikkala, 1988, s. 27 n.); pomenovacia schéma $A + (b)$. V bežnej komunikácii má vo fínskom osobnom pomenovaní krstné meno významné postavenie. Z typologického hľadiska je príznačné pomerne blízke využitie antropoforantov vo fínčine a maďarčine. Vo fínčine tvoria priezviská s odlišnými antropoforantmi asi 20% mien.

Štatistická analýza rozsiahlejšieho materiálu akiste spresní uvedené údaje, ale dá sa povedať, že na porovnávanie jazykovej výstavby napr. priezvisk v dvojmennej sústave je z typologického hľadiska charakteristický pomer medzi neodvedenými priezviskami (antroponymickými bázami) a odvedenými priezviskami (menami s onymickým formantom). Perspektívny je výskum využitia jazykových prostriedkov vzhľadom na sústavy (najmä) osobných mien.

3. 5. Lexikografia vlastného mena

Nakrátko naznačíme, akými lexikografickými postupmi sa v danom onomastikóne objektivizuje tzv. vedenie o onymickom objekte: aké informácie sa pridávajú k heslovému slovu, aby komunikant (alebo čitateľ) „poznal“ onymický objekt, štruktúru jeho jazykového pomenovania, prípadne aj motiváciu a dejiny jeho pomenovania.

Vzhľadom na druh a povahu onymického objektu delíme onomastikóny tematicky. Onomastikóny sa ďalej líšia podľa cieľa a rozsahu sprá-

cúvanej onymie. Primerané lexikografické postupy sa v uvedených slovníkoch uplatňujú vzhľadom na daný typ slovníka. V starších onomastikónoch sa výklady zameriavali na objasnenie etymológie mena. Keď sa chápu propriálne prvky ako systémové javy a pohľad na onymiu ako na vnútorne štruktúrovaný celok, dostáva sa slovníkové spracúvanie onymie vo viacerom ohľade do nového svetla. Uplatňujú sa aj špecifické metodické postupy, pri ktorých sa realizujú princípy všeobecnej onomastickej teórie.

Pretože vlastným menom sa pomenúva druhová jednotlivina, pri spracúvaní onomastikónu hrá dôležitú úlohu onymický objekt (Blanár, 1983, s. 19). V lexikografickej práci analyzujeme a hodnotíme súvzťažnosť týchto činiteľov: onymický objekt, jeho pomenovanie (vlastné meno) a heslové slovo (porov. i k ďalším výkladom Šrámek, 1999, s. 127 – 144).

Slovníkové heslo a heslová stať sa odlišujú podľa toho, či sa spracúvajú toponymá alebo antroponymá. Heslové slovo a vlastné meno sú niekedy rovnozvukné. Ide však o homonymné útvary. Vlastné meno je jazykové pomenovanie druhového jedinca, heslové slovo predstavuje konštruovaný útvar, ktorý má v zásade štandardizovanú podobu a má umožniť orientáciu v doloženom materiáli. Pri pomenúvaní toponymických objektov vlastné meno poukazuje na príslušný onymický objekt v prírode; preto je na mieste jeho presná lokalizácia. Napr. *Nový potok Ľ. Machnáč* (→ *Bebrava* → *Nitra*), 0,6 km; ľavostranné rameno potoka Machnáč v obci Motešice (Krško, 2005, s. 31). Pri formulovaní onymického hesla postupujeme od kategórie „objekt“ alebo od kategórie „meno“. Vzhľadom na rozličnú jazykovú stavbu toponyma a vývin pomenovania onymického objektu poznáme viaceré typy heslového slova (bližšie p. napr. Šrámek, 1999, s. 132 – 133). Iná situácia je pri osobných menách. Pri priezviskách i krstných menách ide často o stovky a tisíce nositeľov rovnakého mena. Antroponymický slovník nie je slovníkom nositeľov pomenovaní, ale slovníkom doložených osobných mien. V onomastikónoch sa obyčajne kombinujú heslá hniezdové, odkazové, pomocné alebo etymologické. Napr. K. Rymut (*Nazwiska Polaków*, 1991) člení súčasné a historické priezviská podľa slovotvorných hniezd. Ako heslové slovo vysunul konštrukt, ktorý je najbližší základu, od ktorého je súbor mien utvorený, napr. *Bať-* od *bať-* (str. 81) a nasleduje abecedne usporiadaný súpis priezvisk odvodených rozličnými príponami od tohto základu: *Bať-aj+ak*, *Bať-aj+cz+ak*... Abstrahovaný konštrukt ako heslové slovo sa používa najmä pri porovnávacích štúdiách.

Porov. príklad z jazykovej a kultúrnohistorickej analýzy slovanských mien kráv v Rakúsku: *Lóna* a) *Lona, Lone, Lohne, Lonika, Lonja...*; b) časté v susedných jazykoch: *Lána*, slovensky *Laňa*, v srb. a chorv. *Lúna...* (Reichmayer, 2005, s. 112 – 113).

Podstatnú zložku onomastikónu tvorí informačná časť heslovej state, utriedená materiállová báza. Na začiatku sa podáva „lexikografický obsah“ (R. Šrámek používa termín „onymický obsah“). Táto časť heslovej state, ako aj ďalšie materiállové údaje úzko súvisia s obsahovou stránkou spracúvanej onymie. Pri toponymách ide o priamy vzťah názvu k miestu, kde sa objekt nachádza. Poukazom na motiváciu sa naznačujú pôvodné pomenovacie okolnosti. Vzhľadom na identifikačnú úlohu pomenovanej druhovej jednotliviny pri bežnej komunikácii nastáva istá desémantizácia pomenovacej lexémy. V názvoch sú zachované aj zaniknuté lexikálne prvky (porov. napr. *debra, chopok, nákel, chríp // hříb, minčol, beskyd // beščad'* a pod. – Majtán, 1996).

V historických lexikónoch možno spracúvať heslovú stať podľa dvoch východísk. Typologické heslo vychádza zo súčasného stavu toponymického faktu a pri stavbe hesla sa uplatňuje retrospektívny princíp. Heslo má štyri časti: východiskové heslo (v súčasnom alebo dobovom znení), heuristická báza (retrospektívne podávané záznamy historických dokladov); jazyková báza (rekonštrukcia formy i obsahu); komentár (verifikačné údaje). Genetické heslo má túto stavbu: východiskové heslo (v dobovom alebo rekonštruovanom praslovanskom znení, gramatické údaje, význam heslového slova a historická slovotvorná analýza slova); postup toponymizácie; heuristická báza (od najstaršieho dokladu k mladším dokladom); komentár (s doplňujúcimi informáciami) (p. Krajčovič, 1983, s. 19 – 22).

Pri spracúvaní antroponymie odlišujeme úradné a neúradné mená. Pri neúradných menách býva motivácia pomenovania priezračná, živá (Holý – *Oblečsa*, Hnilička – *Plesnivý, Úsečka, Veľká Hlava*). To isté možno povedať o tzv. ambimodálnych chrématonymách (porov. *Vydavateľstvo časopisov a novín, Letecký úrad Slovenskej republiky, Automatizácia železničnej dopravy*). Tieto triedy onymií poskytujú možnosť klasifikovať ich motivačné príznaky a sledovať spôsoby využitia pomenovacích postupov. Aktuálny problém predstavujú neobyčajne rozsiahle súbory priezvisk. Pri ich lexikografickom spracúvaní sa treba vyrovnávať najmä s dôsledkom straty motivovanosti. Dedičnosťou priezviska sa stáva prvotný motivačný príznak irelevantným. Napr. priezviskom *Tokár* zaznamenaný v onomastikóne sa nepomenúva „remeselník vyrába-

júci okrúhle drevené predmety“; takýto etymologický význam sa môže vzťahovať na samého prvého nositeľa tohto mena, a nie na osobu bývajúcu v meste *M* na ulici *U*. Ako sme už spomenuli, spracúvané priezviská predstavujú súbor mien vybraného regiónu, a nie slovník konkrétnych nositeľov. Odvodzovací základ, ktorý sa uvádza za heslovým slovom, interpretujeme nie sémanticky, ale zo slovotvorného hľadiska, teda ako morfeatickú bázu (prípadný etymologický údaj je tu element historický). Sufixálne morfémy nasledujúcich odvodených útvarov predstavujú čisto diferenciačné prostriedky východiskovej lexémy; porov. *Tokár* k *tokár* „sústružník“; *Tokarčik*, *Tokarík*, *Tokárik*... K jednotlivým odvodeným útvarom sa niekedy pridávajú informácie o najstarších doložených formách. V tomto zmysle chápeme (a či interpretujeme) spôsob spracovania slovníkového hesla v Rymutovom onomastikone *Nazwiska Polaków*. Uvedme krátku ukážku (s. 274):

Tokarz 1445 – od *tokarz* „*rzemieślnik wyrabiający okrągłe przedmioty z drzewa*“: *Tokarz-ak*, 724, *Tokarz-ewicz*, *Tokarz-ewski*, *Tokarz-owicz* 1466; *Tokar*, *Tokar-cz+uk*, *Tokar-cz+yk* 1614 ... .

Rymutov lexikografický opis sa opiera najmä o vonkajšie dejiny osobného pomenúvania v Poľsku a vychádza z dôkladnej analýzy bohatého historického i súčasného materiálu. Hlbším ponorom do vnútorných propriálnych vzťahov sa vyznačuje nedávno publikovaný historicko-etymologický slovník zakarpatských ukrajinských priezvisk P. Čučku (2005). P. Čučka odôvodnene pripomína, že vďaka dedičnosti a právnej stabilizácii sa priezviská stali „asémantickými“ (z hľadiska lexikálnej sémantiky). Preto aj ich slovotvorné prípony zachovali svoje pôvodné funkcie iba dovtedy, kým sa prímená (protopriezviská) nestali dedičnými vlastnými menami v dnešnom terminologickom význame. Odvodzovanie prípony plnia v úradných priezviskách diferenciačnú úlohu (tak už Blanár, 1950). Pokračovaním dávnych neoficiálnych spôsobov vyjadrovania príbuzenských vzťahov sú dnešné „živé priezviská“ v ukrajinských dedinách. – Z hľadiska systémovej organizácie sú dôležité frekvenčné údaje, lebo ukazujú spôsob začlenenia mena do celkového antroponymického súboru (tak napr. Mikkonen – Paikkala, 1992).

Pre prípravu moderných onomastikónov a pre atlasové práce (napr. pri príprave Slovanského onomastického atlasu) znamená podstatný metodologický prínos domýšľanie postupov tzv. onomastického *rekurzu*. Cieľom onomastickej rekonštrukcie je určenie predpokladanej východiskovej podoby dnešného mena. Pri etymologickej metóde sa rekonštruované podoby chápu ako apelatívne. Avšak metóda rekurzu sa

zameriava na určenie predpokladanej podoby vlastného mena na základe poznania propriálnych pomenovacích zákonitostí; vychádza z existencie propriálnej sféry jazyka. Odlišuje sa deapelatívnosť a depropriálnosť (porov. Eichler, 1983, s. 24 n., 1988, 91 n.; Šrámek, 1999, s. 95 – 100). Systémový spôsob interpretácie onymického materiálu vylučuje výklad vlastných mien ako izolovaných faktov.

Nevyhnutným predpokladom lexikografickej práce sú čo možno najbohatšie materiálové zbierky usporiadané podľa vypracovaných zásad (katalógy abecedné, chronologické, podľa druhov pomenovaných objektov). Vítanou pomôckou pri morfémovej a slovotvornej analýze mien sú retrográdne indexy. Vytvárať onymické databázy s relatívne úplným dokladovým materiálom umožňujú počítače. Počítačová technika vyžaduje formalizáciu analyzovaných propriálnych javov, a tak dáva podnet na ďalší rozvoj onomastického bádania.

Onomastická lexikografia, vedecký opis onymických systémov v oficiálnych i neoficiálnych komunikačných podmienkach a najmä porovnávací analýza vlastných mien predpokladajú znalosť ich presupozičnej identifikácie. Modelová analýza vlastných mien, opierajúca sa o znalosť onymicky relevantných obsahových zložiek, umožňuje exaktný opis onymických javov počítačovou technikou.

4. ZÁVERY. OD DESKRIPCIE K EXPLANÁCII ONYMICKÝCH JAVOV A VZŤAHOV

Výskum konkrétnych onymických prvkov na rozličnom stupni abstrakcie ukázal všeobecné pomenovacie princípy v propriálnej sfére jazyka. Systémovú povahu onymie a štruktúrnu organizáciu jednotlivých onymických tried (podsystemov) naznačila semiotická a funkčno-štruktúrna analýza. To je jedna stránka bádateľských operácií. Druhú, nerozlučne späť stránku tvorí výskum čiastkových podsystemov a ich prvkov v komunikácii, v diskurze, v texte. Fungovanie onymických javov v spoločenskom styku a v texte predstavuje neobyčajne širokú a zatiaľ zďaleka nevyčerpanú problematiku, ktorú odhaľuje komunikačno-pragmatický, sociolingvistický, textologický, areálový, frekvenčný, konfrontačný a i. aspekt. Okruh bádateľských operácií v onomastike nie je uzavretý alebo izolovaný, lebo jednotlivé operácie na seba vzájomne nadväzujú. Analýza reálnej onymie v daných spoločensko-historických podmienkach poskytuje nevyhnutný predpoklad na prienik do hĺbkových vzťahov v onymii, na postihnutie zákonitostí onymických systémov. Ale fungovanie onymie a onymických systémov v komunikácii, ktorá je existenčným poľom onymie, dáva podnety na posuny a vývinové zmeny onymie a v posledných dôsledkoch onymických systémov. Najmä v úradnom pomenovaní zložité a meniace sa spoločenské situácie ovplyvňujú utváranie pomenovacích noriem, ktoré sa potom prejavujú v konštituovaní a fungovaní samých systémov. Úradné a neúradné pomenovanie má svoj vnútorný vývin. Napríklad v oblasti osobných mien tieto dve sústavy sčasti navzájom súvisia, sčasti majú vlastné smerovanie.

Pre analýzu vlastných mien ako prvkov rozličných onymických tried sú dôležité nasledujúce všeobecné východiská: Ustavičná interakcia vlastných mien s ostatnou slovnou zásobou a celým jazykovým systémom národného jazyka a súčasne stála polarizácia vlastných mien ako prvkov istých onymických systémov vo vzťahu k apelatívam predstavujú dve protichodné, ale na seba vzájomne pôsobiace tendencie. Z nich

vyplýva dvojaký status kategórie *nomen proprium*, a to lingvistický a onomastický status (porov. napr. parasystémové spôsoby využívania jazykových prostriedkov). Širokému vymedzeniu onomastiky s rozsiahlymi interdisciplinárnymi väzbami zodpovedá jej mnohoaspektovosť a komplexnosť kvalitatívnych a kvantitatívnych bádateľských metód. Z jednotlivých aspektov sa osvetľujú len isté stránky propriálnej problematiky. Povaha rozličných tried vlastných mien vtlača používaným metódam a bádateľským postupom osobitnú pečať. Vďaka metódam a metodickým postupom primeraným pragmaticko-komunikačnému prístupu sa prehýbilo poznanie viacerých stránok onomastickej problematiky. Niektoré teoretické otázky si žiadajú ďalšie analýzy, úvahy, konfrontácie. Pri ich riešení nemožno obísť komplexné metodologické východiská: poňatie dvojakého lingvistického a onomastického statusu vlastného mena, ako aj semiotický, funkčný a systémový prístup. Otvorené problémy vlastných mien analyzujem a riešim komplexnými metódami z pozícií samej náuky o vlastných menách. Tieto princípy umožňujú vidieť a osvetľovať aj otázky, ktoré neboli nastolené, prípadne neboli riešené jednoznačne. Naznačené chápanie onomastickej problematiky privádza od deskripcie javov v reálnej onymii k explanácii onymických vzťahov v hĺbkovej štruktúre.

1. (Metodologické otázky.)

Najvšeobecnejšie vzťahy v propriálnej nominácii sa spracúvajú na princípe modelových abstrakcií. Metodikou modelovania (ktorú postupne rozpracúvam od r. 1945) sa získajú jednak predpoklady na systémové porovnávanie onymie v rámci národného jazyka, jednak na medzijazykovú konfrontáciu onymických systémov. Opísanie pomenovacích modelov cez metajazyk umožňuje spracúvať a klasifikovať onymické modely štatistickými a areálovými metódami. V porovnávacom výskume využívame aj obsahové modely (všeobecné princípy propriálnej nominácie zväčša pragmatickej povahy) a najmä hodnoty získané v priemerných mikrosystémoch. Exaktné predpoklady pre porovnávací výskum prináša počítačová technika.

Príkladom na osvetlenie problému z vnútorných pozícií onomastiky môžu byť obyvateľské a etnické mená. Doteraz sa nedosiahla jednota, či majú miesto medzi propriami alebo apelatívami. K jednotnému názoru nedospeli ani nedávne úvahy v NE (2004). E. Hansack (NE, 2004, s. 58 – 59) hodnotí postavenie týchto skupinových mien (*Gruppenamen*) z hľadiska logiky. V dvojhodnotovej logike („*tertium non datur*“) sa oby-

vateľské a etnické mená chápu ako apelatíva; podobne ako *Herr Meier – die Meiers*(!). Vo viachodnotovej logike sú to propriá, lebo napr. národom ako celok sa rozumie niečo jednotlivé (individuálne; individuálnosť nemožno stotožňovať so singularnosťou). O hodnotení teda rozhoduje druh použitej logiky. L. Rübeckel (NE, 2004, s. 745) prišiel k záveru, že etnonymá stoja blízko prechodného poľa medzi propriami a apelatívami. K exaktnejšej odpovedi nás privedie zistenie, aký vzťah majú obyvateľské mená a etnické mená k súboru špecifických antroponymických príznakov. Pretože jednotlivé funkčné členy antroponým sú v najužších vzťahoch (v jednomennej i dvojmennej sústave sa pomenovania môžu vzťahovať na rovnakú osobu), môžeme hodnotiť uplatňovanie onosém na spoločnej matici úradných a neúradných osobných mien (p. Blanár, 2005, s. 26 – 28). Porovnanie ukázalo, že pre obyvateľské a etnické mená nie sú charakteristické príznaky <spoločensky podmienená identifikácia // diferenciácia osôb, ktoré sú v príbuzenskom vzťahu>, <vzťah pokrvného príbuzenstva>, <poznatie prostredníctvom vedenia o onymickom objekte>, <± platnosť od narodenia>, <± obligatnosť>, <ustálenosť administratívno-právnymi normami>. Zhodným onymickým príznakom je <prirodzený rod>. Všeobecný singulár a plurál je naopak príznačný len pre obyvateľské a etnické mená. Špecifický je ich <motivačný vzťah>; ich záväzným motivantom je vlastné meno (*Žilinčan* ← *Žilina*). Vzhľadom na propriálneho motivanta sa píše s veľkým začiatočným písmenom. Celkove je pre obyvateľské a etnické mená príznačný lexikálny význam; v prechodnom poli medzi apelatívami a propriami stoja bližšie k apelatívam (podobne Sokolová, 2006).

V každom metodickom prístupe k výskumu proprií sa formulujú a riešia bádateľské úlohy z hľadiska primeraného danému aspektu. Napr. pri prechode „od systémovo orientovaného výskumu ku komunikatívne a funkčne zameranému výskumu“ (NE, s. 128 n.) sa hľadá cesta od systémového opisu k opisu reálne používaného jazyka, teda od *langue* k *parole*. Takúto cestu ukazuje textovolingvistická analýza onymického materiálu. Textovolingvistická metóda zameriava onomastické výskumy na otázku fungovania mena v texte. Osvetľovaním podmienok používania vlastných mien v rozličných druhoch textov sa získavajú nové poznatky do pokladnice všeobecnej onomastiky. Pri formulovaní úloh z hľadiska textovej lingvistiky (Kalverkämper, 1978; Krügerová, 2004) sa však vychádza z predpokladu, že jazykový znak nemá prirodzený propriálny status a neexistuje v podstate nijaké „prirodzené“ signalizovanie proprií inherentné na lexémach; ich propriálna platnosť zá-

visí od jazykového kontextu mena a jeho autentickej komunikačnej situácie. Jazykový znak alebo reťaz jazykových znakov sa chápe ako proprium na základe komunikatívnej súhry medzi podávateľom a prijímateľom daného diskurzu. Vlastné meno sa neskúma ako izolovaný, z textu vybraný jazykový prostriedok, ale v bezprostrednom jazykovom okolí. No neberie sa do úvahy onymická trieda, do ktorej meno patrí a v rámci ktorej sa toto meno vyznačuje osobitnými spoločnými črtami (sú to napr. nadindividuálne príznaky ako prvky obsahu onymického znaku). V kapitole 2. 3. a 2. 4. sme ukázali, že obsah i forma onymického znaku majú svoje špecificky onymické črty, ktoré majú jednak všeobecnú povahu, jednak sú charakteristické pre daný jazyk. Takto chápané onymické znaky možno modelovať a exaktne spracúvať počítačovou technikou. Textovolingvistická metóda prináša zo svojho hľadiska prínosné zistenia, neumožňuje však postihnúť štrukturáciu onymických (pod)systémov. Iba komplexná analýza vlastných mien rozličnými metódami vedie k poznaniu ich zákonitostí v hĺbkovej štruktúre a ich spoločenského fungovania v bežnej komunikácii.

2. (Vlastné meno – jazykový znak sui generis.)

Základným príznakom onymie je <spoločensky podmienená identifikácia // diferenciácia druhových jednotlivín>. Tento najvšeobecnejší príznak vlastných mien (zahrnuje nomináciu, identifikáciu, diferenciáciu) tvorí spoločnú integračnú črtu propriálnej nominácie. Onymické súbory, patriace do rozličných tried vlastných mien, utvárajú štruktúrovanú celosť. Analýzou konkrétnych vlastných mien v propriálnom a apelatívnom kontexte sme vyabstrahovali pomenovacie modely ako prvky na rovine ideálnych objektov. Obsahový model predstavuje svojimi všeobecne onymickými pomenovacími princípmi určenú zložku onymického znaku, motivačný a slovotvorný model tvoria jeho určujúcu zložku. Na rovine reči, v texte sa slovotvorné modely realizujú ako rozličné slovotvorné typy mien daného jazyka. Pretože ontologickú povahu vlastných mien tvoria popri zákonitostiach, kategóriách a vzťahoch príslušného jazyka aj špecificky onomastické príznaky a vzťahy (niektoré majú povahu parasystémových prostriedkov), vlastné mená chápeme ako jazykové znaky sui generis s osobitosťami v ich obsahovej a formálnej stránke. V tomto zmysle hovorím o lingvistickom a onomastickom statuse vlastných mien. Pre daný jazyk je príznačná súvzťažnosť obsahových prvkov mena (onymických príznakov) s jeho formálno-jazykovou stránkou. Porov. nasledujúci príklad: lexéma *Martin* v platnosti krstného mena má

v neoficiálnom styku hypokoristické formy *Martinko, Maroš, Maroško, Máty...* Ako priezvisko patrí tento funkčný člen do slovotvorného radu úradných mien *Martin, Martinko, Martinka, Martinec, Martinák, Martinček, Martínek...* Lexéma *Martin* v platnosti toponyma sa skloňuje podľa neživotných maskulín („dub“) a od osobného mena sa odlišuje aj výslovnosťou (porov. os. m. *Martín, Martínák...*: mesto *Martin*).

Semiotické chápanie vlastného mena ako jazykového znaku v danej onymickej triede privádza k takémuto hodnoteniu: Onymické príznaky // funkcie sú obsahové prvky propriálneho znaku. Ich hierarchické súbory konštitujú onymický význam (designáciu) vlastného mena a sú charakteristické pre celé triedy rovnoznačných mien. Dôležitý je fakt, že sa tieto obsahové prvky svojím spôsobom prejavujú na formálnej stránke mena. Vlastné meno teda predstavuje bilaterálny jazykový znak sui generis. Jeho obsahová stránka pozostáva z dvoch zložiek. Na rovine systému (langue) vytvára hierarchický súbor nadindividuálnych, onymicky relevantných príznakov mena jeho onymický význam (presupozičná identifikácia). V texte, v reči vlastné meno referuje na jednotlivý onymický objekt (referenčná identifikácia). Vlastné meno možno chápať ako informačnú množinu o onymickom objekte; spája sa s vedením o onymickom objekte. V komunikácii je podmienkou tejto referencie znalosť onymickej triedy, do ktorej meno patrí. Túto znalosť umožňujú hierarchicky najvyššie, generické onymické príznaky, ostatné príznaky v komunikácii ustupujú. O úplnú rekonštrukciu onymického významu pomenovacích modelov sa opiera vedecký opis onymie a onymickej sústavy, ako aj konfrontačný výskum. Pojmovo treba odlišovať termíny *obsah* a (*onymický*) *význam* vlastného mena. Termín *obsah* vlastného mena je nadradený, pozostáva z dvoch zložiek; jednou z nich je onymický význam, druhou je referencia k druhej jednotlivine.

3. (Onymický systém a jeho fungovanie v komunikácii.)

Onymický systém chápeme ako celosť onymických systémotvorných prvkov, ktoré vstupujú do rozličných onymicky relevantných vzťahov. Systémotvornými prvkami sú pomenovacie typy a onymické modely. Vzťahy medzi týmito systémotvornými prvkami sa opierajú o generické a špecifikujúce príznaky; ďalej sú to vzťahy medzi formálnou a obsahovou stránkou pomenovacieho modelu. Integrálnu súčasť problematiky onymického systému tvorí komunikačno-pragmatický aspekt. Nadindividuálne príznaky (zväčša pragmatickej povahy) sa integrovali do vý-

znamovej stránky onymického znaku ako prvky jeho obsahu. Onymický znak sa začleňuje prostredníctvom svojho obsahu a formy do mikroštruktúrnych vzťahov (onymická synonymia, homonymia, slovotvorné vzťahy), ktoré sú typické pre danú onymiu. Do mikroštruktúrnych vzťahov sa nezačleňuje vlastné meno ako také, ale ako prvok príslušnej triedy vlastných mien.

Zo sociolingvistického hľadiska rozlišujeme dve podoby onymických systémov (sústav). V oficiálnom styku funguje úradná pomenovacia sústava, v neoficiálnom a polooficiálnom styku neúradná sústava; napr. v oblasti živých osobných mien má neúradná sústava väčší počet funkčných členov, rozdiely v motivačných príznakoch, v distribúcii a štruktúre modelov. V spoločenskej komunikácii sú pre onymický systém typické dva kontexty. V propriálnom kontexte ($P : P : P$) sa uplatňujú onymické príznaky výraznejšie, často explicitne; je to základný onymický kontext. V apelatívnom kontexte ($A : P : A$) sa príznaky nižšej abstrakčnej roviny neutralizujú a do popredia sa dostáva informačná zložka obsahu (zameranie na pomenovaný objekt). Z komunikačno-pragmatického hľadiska je tzv. apelatívny kontext základný.

Charakteristický rozdiel medzi apelatívnou a propriálnou oblasťou pozorujeme pri komunikačnej kompetencii. Keď sa hovorí o komunikačnej kompetencii jazyka ako o nevedomovanej schopnosti hovoriaceho používať jazyk podľa potrieb daných komunikačných situácií (Čermák, 2001, s. 154), vzťahuje sa to na verbálne jazykové prostriedky apelatívnej oblasti. Pri vlastných menách má znalosť a vedenie o onymických objektoch individuálnu povahu. Komunikáciu často uľahčujú doplňujúce verbálne i neverbálne prostriedky.

Pre obidve oblasti lexiky národného jazyka sú príznačné rozdiely pri utváraní obsahu komunikačných znakov. Nacionálny lexikálny význam apelatív zahŕňa popri dištingtívnych príznakoch, ktoré tvoria nevyhnutné dostačujúce podmienky kategorizácie javov, aj typické (prototypové) príznaky, ktoré sú súčasťou axiologického konceptu ako znalostnej jednotky viažucej sa na lexikálny význam (p. Dolník, 2003, s. 40 – 41). Pri vlastných menách sa uplatnenie referenčnej identifikácie (spojenej s vedením o onymickom objekte) viaže na poznanie onymickej triedy (jeho genus proximum); špecifikujúce príznaky nižšej abstrakčnej roviny sa v komunikácii neutralizujú.

Onymický systém a reálna onymia predstavujú dve stránky jednej mince. Navzájom súvisia ako všeobecné a jednotlivé. Existenčným pólom onymie je komunikačná prax. Pretože v spoločenskom styku plnia

rozmanité spoločenské úlohy reálne vlastné mená, ony sa stali predmetom obvyklého vedeckého záujmu a onomastický výskum sa len postupne zameriava aj na propriálne vzťahy v hĺbkovej štruktúre. Napr. význam vlastného mena sa stotožňuje – a to nielen v logike – s jeho referenčnou identifikáciou. Na analýze povrchových javov je celkove vybudovaná tradičná terminológia tejto disciplíny.

Predložená koncepcia žiada modifikovať niektoré termíny. Treba odlíšiť pojmy a termíny *antroponymický systém (sústava)* a *antroponymická schéma*. Antroponymický systém pozostáva z funkčných členov istej onymickej hodnoty; je to jav na rovine langue. Antroponymickou schémou rozumieme realizáciu funkčných členov; ide o konkrétne krstné meno, priezvisko, individuálnu charakteristiku, prímeno, živé rodinné meno a pod. v texte, v reči. Funkčné členy, ako aj ich realizácie môžu byť jednočlenné, dvojčlenné i viacčlenné. Rozhodujúcim kritériom však nie je počet členov v staršom alebo súčasnom (úradnom a neúradnom) osobnom pomenovaní, ale hierarchia, vzájomný pomer základných funkčných členov. V jednomennej sústave, ktorá sa môže skladať z viacerých členov, je hierarchicky základným členom individuálne krstné meno. V dvojmennej sústave, ktorá sa môže takisto skladať z viacerých funkčných členov, tvorí hierarchicky základný člen dedičné priezvisko; krstné meno „pokleslo“ na určujúci člen.

4. (Dimenzia priestoru, času a frekvencie.)

Onymický systém sa v spoločenskej komunikácii prejavuje rozložením vo svojom priestore. Pre toponymá sú charakteristické zemepisné areály (trvalé spojenie medzi pomenovaním a pomenovaným objektom v geografickom priestore), ktoré však nie sú totožné s nárečovými areálmi; antroponymá sa viažu na pomenované objekty sociálnymi vzťahmi, chrématonymá ekonomickými vzťahmi. Predpoklady na kartografické spracovanie onymických javov tvorí areálové rozloženie pomenovacích modelov a ich zložiek, typické pre istý mikrosystém. Výskumy designatívnej stránky živých osobných mien ukázali možnosť kartograficky spracúvať aj obsahové modely mien (kartografické spracúvanie slovtvorných javov je obvyklé). Areálová dimenzia súvisí s časovou dimenziou. Časový faktor sprevádza vlastné meno od jeho vzniku po spôsoby používania za viac-menej zmenenej onymickej situácie, keď sa pôvodné motivačné príznaky môžu stať irelevantné alebo nezreteľné. V geografických názvoch sa petrifikuje pôvodná motivácia istou onymickou situáciou. Osobné mená sa striedajú, prípadne na seba nadväzujú po

generáciách (tak priezviská), ale živé motivačné vzťahy sa dajú sledovať v dnešnom neúradnom pomenovaní. Do utvárania onymickej normy výrazne zasahujú mimojazykové okolnosti, no podstatné zákonitosti onymického systému majú svoj vnútorný vývin. Ako príklad možno uviesť vývin od jednomennej k dvojmennej sústave, ktorý predstavuje antroponymické generálium. Vývin postupoval od pomenovania osoby bez vyjadrenia príbuzenského vzťahu (osoby ako takej) cez singulárové vyjadrenie rodinnej príslušnosti (k otcovi, matke, resp. vzťahu medzi manželmi) k plurálovému označeniu príslušnosti k rodine ako celku (pomocou otcovského priezviska). Funkčný člen, ktorý bol nositeľom tejto zásadne dôležitej sémantiky z hľadiska osobného pomenovania, pribral nové antroponymické príznaky <príbuzenský vzťah k rodine ako celku>, <dedičnosť>, <ustálenosť administratívno-právnym úzom> a stal sa hierarchicky základným členom pomenovacej schémy:

$$A // + b (+ c...) > a + B$$

$$A + \underline{b} + c \rightarrow a + \underline{b} + C$$

(malou literou sa označuje určujúci člen, veľkou literou určený, základný člen; symbolom $\underline{b}$ sa označuje patronymikum.)

Prechod od jednomennej sústavy k dvojmennej predstavuje vnútornú hierarchickú prestavbu funkčných členov. Pribratím uvedených príznakov sa prímeno konštituovalo ako nový funkčný člen – priezvisko a krstné meno, bývalý základný člen pomenovania, pokleslo vďaka negatívnemu uplatneniu týchto príznakov na určujúci funkčný člen.

Jednomenná sústava sa zmenila na dvojmennú. Prestavba antroponymického systému sa tým však nekončí. Pomenovací systém sa rozčesol na zložku úradnú a neúradnú. Úradný podsystém vymedzujú a ďalej modifikujú pomenovacie normy štátnej administratívy (prítom sa uplatňujú aj ideologické zásahy) a v neoficiálnom komunikatívnom styku ďalej „žije“ staršia pomenovacia sústava. Jej ďalší vývin a utváranie nemožno však odmyslieť od úradného pomenovania. Napr. na Slovensku neúradné pomenovanie sa jednak opiera o úradnú sústavu, ale sčasti pokračuje vo svojom vlastnom vývine. Možno formulovať zákonitosť: Keď sa premenila jednomenná antroponymická sústava na dvojmennú (prípadne dvojmennú s obligátnym patronymickým členom), staršia neúradná sústava funguje v neoficiálnej komunikácii ďalej, ale vo vzájomnej súvzťažnosti s úradným antroponymickým systémom.

Vo frekvencii onymických javov sa prejavuje kategória ich produktívnosti. Klasifikácia obsahových a motivačných modelov pomocou propriálneho sémantického metajazyka, ako aj modelovanie designácie ži-

vých osobných mien a označovanie obsahových a motivačných modelov symbolmi umožnili komplexne opísať z frekvenčného a areálového hľadiska sústavu živých osobných mien (na strednom Slovensku). Vzhľadom na frekvenciu rozoznávame centrálnu a okrajové modely. Pre konfrontačnú onomastiku v mikrosystémoch a makrosystémoch bude perspektívne porovnávanie priemerného antroponymického systému a jeho odchýlok smerom k vyšším a nižším hodnotám. Vlastné mená sa vyznačujú rozličným využitím základových morfém, slovotvorných formantov a ich spojení. Pre porovnávací výskum je prínosné aplikovať metódu slovotvornej a morfeatickej analýzy. Slovtvorná analýza umožňuje porovnávať (napr. v rozličných slovanských jazykoch) stupeň uplatnenia derivačných možností pri výstavbe onymickej sústavy; využitie derivačných možností ukazuje pomer odvodzovacích základov k počtu všetkých mien (napr. priezvisk). Porovnávanie morfeatickej stavby apelatívnych a onymických útvarov ukazuje stupeň uplatnenia derivačných možností pri apelatívach a pri analyzovaných úsekoch onymických podsystémov. Doteraz ostal takmer nepovšimnutý fakt, že využitie jazykových prostriedkov v danej onymii nezávisí len od typu jazyka, ale aj od príslušnej onymickej sústavy. Bohatším súborom pomenovacích prostriedkov sa pri pomenovaní osôb vyznačujú hierarchicky dominantné funkčné členy. Pri skúmaní onymie v spoločenskej komunikácii má podstatný význam rozlíšenie úradného a neúradného pomenovania. Napr. v bežnej komunikácii sa ukazuje nerovnaká platnosť funkčných členov v ruskej a bulharskej antroponymickej sústave, v ktorej druhý člen vyjadruje patronymický vzťah (porov. rus. *Nikita Ivanovič* : bulh. *gospodin Manolov*; *čičo Kamen*). Rozmanité komunikačné ciele uspokojujú rozličné stupne vedenia o onymickom objekte. V rozličných komunikačných podmienkach spĺňa meno identifikačnú úlohu v podobe primeranej danej situácii (porov. *Banská Bystrica /Bystrica // naše mesto*; *Martin Haraj // Martin // Márty*).

5. (Porovnávacia onomastika.)

Porovnávacie syntézy (a to nielen v onomastických atlasoch) sú vecou dlhodobého kolektívneho úsilia. Nateraz plnia perspektívne úlohy porovnávacieho výskumu čiastkové opisy onymí a onymických sústav. Pre porovnávacie ciele by bolo užitočné, keby synchronne, historické a frekvenčné lexikóny jednotlivých jazykov spracúvali onymiu z rovnakého hľadiska (p. Blanár, 1998). Úsilie stmeliť praktickú a teoretickú onomastiku sledujú zostavovatelia reprezentačného zborníka *Name-*

narten und ihre Erforschung (2004). Povaha, rozmanitosť, rozsah onymie, ako aj otvorené mnohé teoretické východiská ukazujú, že ide o nadmieru zložité úlohy, ktorých splnenie patrí do dlhodobej perspektívy. Reálnejšie sú takéto úsilia v rámci jednotlivých príbuzenských jazykových skupín (porov. užitočnú publikáciu o štruktúrnych typoch slovankej ojkonymie *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen*, 1988). Aspoň heslovito poukážeme na metodické postupy a princípy, ktoré sa ukazujú ako prínosné pre porovnávaciu onomastiku:

1. Komponentová analýza a syntéza (pri rekonštrukcii modelovej hodnoty vlastných mien na základe onymicky relevantných zväčša pragmatických príznakov);
2. slovotvorná a morfológická analýza (predovšetkým v antroponymii);
3. modelovanie propriálnej nominácie (ako abstrakcie všeobecných pomenovacích princípov);
4. priemerný mikrosystém a makrosystém (pri živých osobných menách);
5. závislosť jazykových prostriedkov (aj) od pomenovacích sústav;
6. porovnávací analýza úradného a neúradného pomenovania (ako výsostne socioonomastický problém);
7. súvzťažnosť obsahovej a formálnej stránky (najmä) antroponymického znaku (k semiotickej problematike onomastiky);
8. onymia v spoločenskej komunikácii, pomenovacie normy v úradnom a neúradnom styku;
9. príprava synchronických a historických onomastických lexikónov (vypracovaných na funkčnom a systémovom spôsobe interpretácie onymických materiálov).

LITERATÚRA

- BELEŇKAJA, Viktoria D.: Toponimy v sostave leksičeskoj sistemy jazyka. Moskva, Nauka 1969.
- BLANÁR, Vincent: Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky. Bratislava 1945. 138 s. Dokt. dizert. Rukopis.
- BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomenovacích mien v Maďarsku. Bratislava, SAVU 1950. 139 s.
- BLANÁR, Vincent: Osobné mená v počtových knihách zemianskeho banského súdu na Boci z rokov 1588 – 1602. In: Jazykovedný časopis, 12, 1961, s. 140 – 148.
- BLANÁR, Vincent: Využitie jazykových prostriedkov v rozličných sústavách slovanských osobných mien. In: Slavische Namenforschung. Red. T. Witkowski. Berlín 1963, s. 210 – 215.
- BLANÁR, Vincent: Onomastický výskum na Slovensku. (Ciele, metódy, aktuálne úlohy.) In: Jazykovedný časopis, 16, 1965, s. 73 – 78.
- BLANÁR, Vincent: K vývinu slovanských osobných pomenovacích sústav. (Teoretické východiská). In: Třetí zasedání Mezinárodní komise pro slovanskou onomastiku při Mezinárodním komitétu slavistů v Domě vědeckých pracovníků ČSAV v Liblicích u Prahy 16. – 17. 9. 1966. Red. J. Svoboda – L. Nezbedová. Praha 1967, s. 21 – 38.
- BLANÁR, Vincent: Das spezifisch Onomastische. In: Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes. Red. H. H. Hornung. Wien 1969, s. 81 – 87.
- BLANÁR, Vincent: Sústava živého pomenovania osôb. In: Četvrto zasedanie na meġunarodnata komisija za slovenska onomastika. Govori i referati. Skopje – Ochrid 17. 9. – 23. 9. 1970. Red. B. Vidoeski et al. Skopje, Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1971, s. 37 – 51.
- BLANÁR, Vincent: Die soziolinguistische Problematik der Personennamen. In: Ethnographisch-archäologische Zeitschrift, 13, 1972, s. 203 – 208.
- BLANÁR, Vincent: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. In: Onomastica, 21, 1976, s. 5 – 18. Nem.: Der linguistische und onomastische Status der Eigennamen. In: Zeitschrift für Phonetik,

- Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 30, 1977, s. 138 – 148. In: Reader zur Namenkunde. 1. Namentheorie. Red. F. Debus, W. Seibicke. Hildesheim – Zürich – New York 1989, s. 111 – 123.
- BLANÁR, Vincent: Poznámky k polysémii, homonymii, antonymii a synonymii vlastných mien. In: Jazykovedné štúdie, 13, 1977, s. 37 – 43.
- BLANÁR, Vincent: Gegenstand und Methoden der Onomastik. In: Proceedings of the Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21–25, 1978. Zv. 1. Red. K. Rymut. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Ossolineum-Wydawnictwo PAN 1981, s. 211 – 215.
- BLANÁR, Vincent: Vlastné mená v lexikografickom spracovaní. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov – JÚLŠ SAV – Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici – Pedagogická fakulta UPJŠ v Prešove 1983, s. 7 – 16.
- BLANÁR, Vincent: Vlastné meno v jazykovej komunikácii. In: V. ogólnopolska konferencja onomastyczna. Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów. Red. K. Zierhoffer. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1988, s. 33 – 41.
- BLANÁR, Vincent: Obsahový model v onomastike. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav ĽŠ SAV 1989, s. 239 – 249.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena zo slovanského porovnávacieho hľadiska. In: XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slovenský komitét slavistov a Slavistický kabinet SAV 1998, s. 169 – 182.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 1996. 250 s. Nem.: Theorie des Eigennamens. (Status, Organisation und Funktionieren der Eigennamen in der gesellschaftlichen Kommunikation.) Hildesheim – Zürich – New York 2001. 207 s.
- BLANÁR, Vincent: Problematika vývinu pomenúvania osôb. In: Studia Academica Slovaca, 30. Prednášky 37. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 2001, s. 59 – 72.
- BLANÁR, Vincent: Pragmaticolingvistické metódy a problematika v onomastike. In: Jazykovedný časopis, 55, 2004, s. 3 – 19.

- BLANÁR, Vincent: Morfológické kategórie vlastných mien. In: Jazykové kategórie v teórii a praxi. Zborník statí. Red. J. Kačala. Bratislava, Univerzita Komenského 2005, s. 21 – 52.
- BLANÁR, Vincent: Wie weiter in der Theorie der Onomastik? (Zum internationalen onomastischen Handbuch „Namenarten und ihre Erforschung“.) In: Namenkundliche Informationen, 87/88, 2006, s. 17 – 31. Sonderdruck.
- BLANÁR, Vincent: Súvzťažnosť obsahovej a formálnej stránky onymického znaku. In: Jazykovedný časopis, 57, 2006, s. 89 – 100.
- BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Martin, Osveta 1983. 647 s.
- BRENDLER, Silvio: Namenarten und ihre Erforschung. In: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Ed. Andrea Brendler und Silvio Brendler. Hamburg, Baar 2004. 1024 s., s. 33 – 48.
- BRENDLER, Silvio: (rec.) E. Hansack „Der Name im Sprachsystem: Grundprobleme der Sprachtheorie“, 2000. In: Namenkundliche Informationen, 87/88, 2005, s. 295 – 301.
- BRENDLER Silvio: Über den gerechten Tod der Auffassung vom Namen als bilaterales Zeichen. In: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19–24 August 2002. Ed. E. Bryla et al. Uppsala, Språk- och folkminnesinstitutet 2005, s. 98 – 117.
- CARNAP, Rudolf: Meaning and Necessity. Chicago, Chicago University Press 1947.
- ČERMÁK, František: Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky. Praha, Karolinum 2001. 341 s.
- ČUČKA, Pavlo: Prizvyščá zakarpatšských ukrajinciv. Istoryko-etymologičnyj slovnyk. L'viv, Vydavnyctvo „Svit“ 2005. 702 s.
- DEBUS, Friedhelm: Zur Pragmatik der Namengebung und Namensgebrauch in unserer Zeit. In: Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft. I. Verhandlungen im Plenum. Red. E. Eichler et al. 15. Internationaler Kongreß für Namenforschung (13. – 17. August 1984). Leipzig 1985, s. 49 – 75.
- DEBUS, Friedhelm: Methoden und Probleme der soziologisch orientierten Namenforschung. In: Namenforschung. Ein Internationales Handbuch zur Onomastik. I. Hrsg. E. Eichler et al. Berlin – New York 1995, s. 344 – 351.

- DOLNÍK, Juraj: Forma a význam vlastného mena. In: *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 105 – 111.
- DOLNÍK, Juraj: K pragmatike vlastných mien. In: XIII. slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava 1998, s. 21 – 25.
- DOLNÍK, Juraj: *Lexikológia*. Bratislava, Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- ĐURČO, Peter: Vlastné mená na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*, 25. Prednášky 32. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1996, s. 54 – 60.
- EICHLER, Ernst: Das integrierte (slawisch-deutsche) Toponym in der lexikographischen Bearbeitung. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov 1983, s. 24 – 31.
- EICHLER, Ernst: Probleme der onomastischen Rekonstruktion als linguistisches Universale. In: *Probleme der Namenbildung. Rekonstruktion der Eigennamen und der ihnen zugrundeliegenden Appellative*. Uppsala 1988, s. 91 – 103.
- EICHLER, Ernst – ŠRÁMEK, Rudolf: Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturní typy slovanské oikonymie. Namenkundliche Informationen. Sonderheft. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1988.
- FISKE, J: *Introduction to communication studies*. London 1992.
- FREGE, Gottlob: *Über Sinn und Bedeutung*. München 1892.
- FREGE, Gottlob: Výklady o smyslu a významu. In: J. Fiala (ed.) *Analytická filosofie. První čítanka*. Plzeň 1999, s. 1 – 13.
- GAHÉR, František: *Stoická sémantika a logika z pohľadu intenzionálnej logiky*. Bratislava, Univerzita Komenského 2006. 245 s.
- GOETZ, Hans Werner: *Proseminar Geschichte. Mittelalter. 22 Abbildungen. 13 Texte*. Stuttgart 1993.
- HALAGA, Ondrej R.: *Tvorenie osobných mien v najstaršej košickej mestskej knihe (1394 – 1405)*. In: Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici (4. – 6. 11. 1970). Red. V. Blanár. B. Bystrica 1972, s. 188 – 215.
- HANSACK, Ernst: *Bedeutung, Begriff, Name*. Regensburg. *Studia et exempla linguistica et philologica. Series II: Studia minora I*. Editor Klaus Trost. Tom I. Regensburg 1990.
- HANSACK, Ernst: *Der Name im Sprachsystem: Grundprobleme der Sprachtheorie*. Regensburg Roderer. *Studia et exempla linguistica et philologica, Series I: Studia maiora 5*. Regensburg 2000.

- HANSACK, Ernst: Das Wesen des Namens. In: *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik.* Hrsg. A. Brendler und S. Brendler. Hamburg, Baar 2004, s. 51 – 65.
- HARAJ, Igor: *Vlastné meno v zrkadle gramatických teórií v antike a stredoveku.* Bratislava 2006. 215 s. Rigorózna práca.
- HARAJ, Igor: Antroponymická sústava u starých Grékov. In: *Slavica Slovaca*, 41, 2006, č. 1, s. 50 – 60.
- HARWEG, Roland: Zur Textologie des Vornamens. Perspektiven einer Großraumtextologie. In: *Reader zur Namenkunde, II. Anthroponymie.* Hrsg. F. Debus – W. Seibicke. Germanistische Linguistik 115 – 118, 1993. Hildesheim – Zürich – New York 1993, s. 169 – 184.
- HORECKÝ, Ján: Priezvisko ako jazykový znak. In: *Kultúra slova*, 39, 2005, č. 1, s. 16 – 17.
- CHRISTOPH, Ernst-Michael: Ist der Eigenname noch ein sprachliches Zeichen? Bemerkungen zu neueren Eigennamentheorien. In: *Linguistische Studien, Reihe A, 129/II.* Berlin 1985, s. 72 – 78.
- CHRISTOPH, Ernst-Michael: Überlegungen zu Möglichkeiten und Grenzen der Anwendung der Merkmalanalyse im onymischen Bereich. Ein Diskussionsbeitrag zur Theorie des Eigennamens. In: *Namenkundliche Informationen*, 20, 1986, s. 13 – 21.
- CHRISTOPH, Ernst-Michael: *Studien zur Semantik von Eigenamen. (Ein Beitrag zur allgemeinen und deutschen Onomastik).* Leipzig, Karl-Marx-Universität 1987. *Namenkundliche Informationen: Beiheft 10.*
- IMRICHOVÁ, Mária: *Logonymá v systéme slovenčiny.* Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied PU 2002. 142 s.
- JOZEFOVIČ, Michal: *Modelovanie živých osobných mien na strednom Slovensku.* Bratislava, Pedagogická fakulta UK 2006. 157 s. Dizertačná práca.
- KALETA, Zofia: The evolutionary stages of Slavonic surnames in the context of European namegiving. In: *Onoma*, 29, 1989, s. 11 – 25.
- KALVERKÄMPER, Hartwig: *Textlinguistik der Eigennamen.* Stuttgart, Klett-Cotta 1978.
- KALVERKÄMPER, Hartwig: Onomastik als angewandte Semiotik. In: *Namenkundliche Informationen*, 71/72, 1997, s. 41 – 46.
- KANY, Werner: *Namenverwendung zwischen öffentlich und privat.* In: *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik.* Hrsg. E. Eichler et al. 1. Teilband. Berlin – New York 1995, s. 509 – 514.

- KARPENKO, Jurij A.: Toponimična systema i systemnist' toponimiji. In: Povidomlennja Ukrajinškoj onomastyčnoj komisji, 2, 1967, s. 3 – 12.
- KOHLHEIM, Volker: Zur Erforschung der Diffusion onomastischer Innovationen. In: Beiträge zur Namenforschung, N. F., 12, 1977, s. 1 – 34.
- KOHLHEIM, Volker: Diffusionstheoretische Aspekte spätmittelalterlicher Anthroponymie. Die Verbreitung der Rufnamengebung nach Heiligennamen in Regensburg bis a. 1375. In: Deutsch-slawische Namenforschung. Hrsg. H. B. Harder. Marburg/Lahn 1981, s. 137 – 157.
- KNAPPOVÁ, Miloslava: K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen. In: Slovo a slovesnost, 53, 1992, s. 211 – 214.
- KRIPKE, Saul: Naming and Necessity. In: Davidson, Donald, Harman, Gilbert (ed. Cambridge) 1972. Slov.: Pomenovanie a nevyhnutnosť. Bratislava, Kalligram 2002.
- KOVAČEV, Nikolaj: Čestotno-etimologičen rečnik na ličnite imena v sãvremennata bãlgarska antroponimija. Veliko Tãrnovo, Izd. PIK 1995. 620 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Teoretické východiská stavby hesla v historických topolexikonoch. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov – JÚLŠ SAV – Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici – Pedagogická fakulta UPJŠ v Prešove 1983, s. 17 – 23.
- KRŠKO, Jaromír: Spracovanie hydronymie. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymia Slovaciae). Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2005.
- KRÜGER, Dietling: Textlinguistische Methoden der Namenforschung. In: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hrsg. von A. Brendler und S. Brendler. Hamburg, Baar 2004, s. 123 – 152.
- KURYŁOWICZ, Jerzy: La position linguistique de nom propre. In: Onomastica, 2, 1956, s. 1 – 14.
- LANGENDONCK, Willy Van: Name systems and name strata. In: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Hrsg. E. Eichler et al. 1. Teilband. Berlin – New York 1995, s. 485 – 489.
- LUBAŚ, Władysław: Spoleczne warianty nazw własnych we współczesnej polszczyźnie. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava 1980, s. 25 – 30.

- MAJTÁN, Milan: Mimoslovenská stránka toponyma. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Red. M. Majtán. Bratislava 1976, s. 31 – 37.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava, Veda 1996. 191 s.
- MATERNA, Pavel: Concepts and Objects. In: Acta Philosophica Fennica, vol. 63. Helsinki 1999.
- MIKKONEN, Pirjo – PAIKKALA, Sirkka: Sukunimet. Helsinki 1992, s. 31 – 45.
- MRÓZEK, Robert: Składniki subsystemów onimicznych we współczesnej praktyce komunikacyjnej. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Ed. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava, Filozofická fakulta UK, Veda, vydavateľstvo SAV 2003, s. 27 – 32.
- Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hrsg. A. Brendler und S. Brendler. Hamburg, Baar 2004, 1024 s.
- Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik I, 1995, II, 1996, Registerband 1996. Hrsg. E. Eichler et al. Berlin – New York.
- NICOLAISEN, Wilhelm F. H.: Name and Appellative. In: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Hrsg. E. Eichler et al. 1. Teilband. Berlin – New York 1995, s. 384 – 393.
- PAIKKALA, Sirkka: Finnische Familiennamen auf *-(i)nen*. In: Studia Anthroponymica Scandinavica, 6, 1988, s. 27 – 69.
- PAIKKALA, Sirkka – PAIKKALA, Jarmo: Statistische Angaben aus den Familiennamen der Finnen. Sukuviesti 1988.
- PLESKALOVÁ, Jana: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany, nakl. H + H 1992. 150 s.
- PULGRAM, Ernst: Historisch-soziologische Betrachtung des modernen Familiennamens. In: Beiträge zur Namenforschung, 2, 1950/1951, s. 132 – 165.
- Reader zur Namenkunde, I 1989; II 1993; III 1, 2, 1996; IV 1994. Red. F. Debus, W. Seibicke. Hildesheim – Zürich – New York.
- REICHMAYR, Michael: Von Ajda bis Žuži. Slawisches in österreichischen Rindernamen. Eine sprachliche und kulturhistorische Analyse. Wien, Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhauses 2005.
- RÜBEKEIL, Stefan: Stammes- und Völkernamen. In: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hrsg. A. Brendler und S. Brendler. Hamburg, Baar 2004, s. 743 – 771.

- RYMUT, Kazimierz: Nazwiska Polaków. Wrocław – Warszawa – Kraków. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo 1991. 312 s.
- SEARLE, John: Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge 1969.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 71, 2006, č. 4, s. 205 – 223.
- SVOBODA, Jan: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, naklad. Československé akademie věd 1964. 317 s.
- STRAWSON, P. F.: Über Referenz. Übersetzt von J. Schulte. In: U. Wolf (ed.), Eigennamen. Dokumentation einer Kontroverse. Frankfurt a. M. 1985, s. 94 – 126.
- SUPERANSKAJA, Aleksandra V.: Občšaja teorija imeni sobstvennogo. Moskva, Izd. Nauka 1973. 366 s.
- ŠMELÍK, Ľudovít: Využitie štatistickej metódy v onomastike. In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22. – 24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava 1970, s. 85 – 93.
- ŠMELÍK, Ľudovít: Poznámky k antroponymii Záhoria. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. XI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra 1994, s. 124 – 128.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Toponymické modely a toponymický systém. In: Slovo a slovesnosť, 33, 1972, s. 304 – 318. Nem.: Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der tschechischen Toponymie. In: Onoma, 27, 1972/3, s. 55 – 75.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Onymický príznak. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava 1976, s. 7 – 14.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Slovtvorný model v české toponymii. In: Slovo a slovesnosť, 37, 1976, s. 112 – 120.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Teorie onomastiky a roviny propriálného pojmenování. In: Slovo a slovesnosť, 47, 1986, s. 16 – 28.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Úvod do obecné onomastiky. Brno, Masarykova univerzita 1999. 191 s. + 19 mapových príloh.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Znovu o komunikační funkci vlastních jmen. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Ed. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava, Filozofická fakulta UK, Veda, vydavateľstvo SAV 2003, s. 19 – 25.

- ŠTÚR, Ľudovít: Nauka reči Slovenskej. Vistavená od Ľudevíta Štúra. V Prešporku 1846. Nákladom Tatrina. XII + 214 + 2 s.
- VALENTOVÁ, Iveta: K teórii spracovania jazykovej stránky živých osobných mien. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Zost. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava, Filozofická fakulta UK, Veda, vydavateľstvo SAV 2003, s. 91 – 99.
- WALTHER, Hans: Zu den gesellschaftswissenschaftlichen Grundpositionen der Namenforschung. In: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik. Berlin 1973, s. 13 – 30.
- WENZEL, Walter, Familiennamen. In: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hrsg. A. Brendler und S. Brendler. Hamburg, Baar 2004, s. 705 – 742.
- WERNER, Otmar: Pragmatik der Eigennamen (Überblick). In: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik, I. Hrsg. E. Eichler et al. Berlin – New York 2004, s. 372 – 379.
- ZABROCKI, L.: Gesetze bei Übernahme von fremden Orts- und Flurnamen. Probleme einer Betrachtungsweise. In: VI. Internationaler Kongreß für Namenforschung, München 24. – 28. August. Kongreßberichte. Band 3. München 1960, s. 791 – 797.
- ZELINSKY, Wilbur: Slouching toward a Theory of Names: A Tentative Taxonomic Fix. *Names: A Journal of Onomastics*, 50, 2002, s. 243 – 262.
- ZOUHAR, Marián: Podoby referencie. Bratislava, IRIS 2004. 255 s.
- ZOUHAR, Marián: Rigidná designácia. Metafyzická téma vo filozofii jazyka. Bratislava, Infopress 2006. 221 s.